

ỦY BAN NHÂN DÂN TỈNH THANH HÓA
TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA, THỂ THAO VÀ DU LỊCH

TẬP BÀI GIẢNG ĐỊA CHỈ VĂN HÓA

(Dành cho sinh viên ngành Quản lý Văn hóa,)

Giảng viên soạn : TS Hà Đình Hùng

Bộ môn : Quản lý Văn hóa

Khoa : Văn hóa – Thông tin

THANH HÓA, NĂM 2019

MỤC LỤC

CHƯƠNG 1. NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG VỀ ĐỊA CHÍ VĂN HÓA	4
1.1. Khái niệm về địa chí và địa chí văn hoá	4
1.1.1. Địa chí	4
1.1.2. Địa chí văn hóa	5
1.2. Đặc trưng của thể loại địa chí văn hoá	6
1.2.1. Tính địa vực	6
1.2.2. Tính tổng hợp	7
1.2.3. Tính cô đọng, cơ bản, khách quan	7
1.2.4. Tính tư liệu	8
1.2.5. Tính liên tục	8
1.3. Phân loại địa chí văn hóa	9
1.3.1. Phân loại theo địa dư	9
1.3.2. Phân loại theo thời kỳ lịch sử	10
1.3.3. Phân loại theo nội dung phản ánh	11
1.3.4. Phân loại theo mục đích sử dụng và đối tượng độc giả	12
1.3.5. Phân loại theo một số tiêu chí khác (tác giả, ngôn ngữ, hình thức, xuất bản và lưu trữ thông tin)	13
CHƯƠNG 2. LƯỢC SỬ TÀI LIỆU ĐỊA CHÍ VĂN HÓA VIỆT NAM	15
2.1. Tài liệu địa chí văn hóa Việt Nam thời Bắc thuộc	15
2.1.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội	15
2.1.2. Nội dung các tài liệu	15
2.2. Tài liệu địa chí văn hóa thời Lý - Trần	17
2.2.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội	17
2.2.2. Nội dung các tài liệu	18
2.3. Tài liệu địa chí văn hóa thời Lê - Nguyễn	19
2.3.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội	19
2.3.2. Nội dung các tài liệu	20
2.4. Tài liệu địa chí văn hóa thời thuộc Pháp	22
2.4.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội	22
2.4.2. Nội dung các tài liệu	23
2.5. Tài liệu địa chí văn hóa Việt nam từ sau cách mạng tháng Tám 1945 đến nay	24
2.5.1. Giai đoạn 1945-1975	24
2.5.2. Giai đoạn từ 1975 đến nay	25
CHƯƠNG 3. GIÁ TRỊ CỦA ĐỊA CHÍ VĂN HÓA	28
3.1. Giá trị nhận thức	28

3.2. Giá trị văn hoá hoá giáo dục.....	29
3.3. Giá trị lịch sử.....	30
3.4. Giá trị kinh tế.....	31
3.5. Giá trị an ninh quốc phòng.....	32
CHƯƠNG 4. PHƯƠNG PHÁP SƯU TẦM, KHAI THÁC BỔ SUNG, BIÊN SOẠN VÀ LƯU GIỮ ĐỊA CHÍ VĂN HÓA.....	34
4.1. Phương pháp sưu tầm, bổ sung và quản lý vốn tài liệu địa chí văn hóa	34
4.1.1. Phương pháp sưu tầm	34
4.1.2. Phương pháp bổ sung	36
4.1.3. Phương pháp quản lý.....	37
4.2. Phương pháp khai thác, phát huy giá trị vốn tài liệu địa chí văn hóa trong phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội	39
4.2.1. Nhiệm vụ khai thác.....	39
4.2.2. Đối tượng khai thác	40
4.2.3. Công cụ khai thác	42
4.2.4. Hình thức khai thác.....	43
4.3. Phương pháp biên soạn, lưu giữ địa chí văn hóa.....	45
4.3.1. Phương pháp biên soạn.....	45
4.3.2. phương pháp lưu giữ.....	47

CHƯƠNG 1. NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG VỀ ĐỊA CHÍ VĂN HÓA

1.1. Khái niệm về địa chí và địa chí văn hoá

1.1.1. Địa chí

Địa chí là một thể loại tài liệu khoa học mang tính tổng hợp, nghiên cứu và trình bày chi tiết về các đặc điểm tự nhiên, lịch sử, xã hội, văn hóa của một khu vực địa lý nhất định. Địa chí không chỉ bao gồm các yếu tố vật lý như địa lý, khí hậu, thảm thực vật, mà còn nghiên cứu sâu sắc về các yếu tố nhân văn như dân cư, văn hóa, tín ngưỡng, lịch sử và các đặc trưng riêng biệt khác của khu vực đó. Mỗi địa chí đều mang đặc điểm nổi bật là tính địa phương hóa, phản ánh chân thực cuộc sống, lịch sử phát triển, đặc điểm sinh thái và những biến động của một vùng đất qua các thời kỳ.

Khái niệm về địa chí bắt nguồn từ nhu cầu ghi chép, lưu trữ và nghiên cứu thông tin về các khu vực cụ thể, giúp con người có cái nhìn tổng quan và toàn diện về các vùng lãnh thổ. Việc nghiên cứu địa chí có thể được thực hiện ở các cấp độ khác nhau, từ các nghiên cứu địa chí của một xã, huyện, tỉnh cho đến nghiên cứu ở cấp độ quốc gia. Mỗi công trình địa chí thường bao gồm nhiều nội dung, từ các dữ liệu định lượng (như dân số, các chỉ số kinh tế) cho đến các mô tả chi tiết về các yếu tố văn hóa, phong tục tập quán, các sự kiện lịch sử đặc biệt đã xảy ra ở khu vực đó.

Địa chí có vai trò quan trọng trong việc bảo tồn và truyền tải những kiến thức, giá trị lịch sử và văn hóa của cộng đồng, qua đó giúp các thế hệ sau hiểu rõ hơn về cội nguồn và đặc điểm của mảnh đất nơi mình sinh sống. Ngoài ra, địa chí còn có tác dụng lớn trong việc hướng dẫn nghiên cứu, đặc biệt là các ngành khoa học xã hội và nhân văn, trong đó có lịch sử, địa lý, văn học, xã hội học và nhiều ngành khoa học khác.

Các công trình địa chí cũng đóng vai trò quan trọng trong việc quản lý và phát triển tài nguyên của các địa phương. Chúng cung cấp những dữ liệu cơ bản giúp các nhà quản lý, các nhà khoa học, và các tổ chức nghiên cứu có thể đưa ra các quyết sách phù hợp, dựa trên đặc điểm riêng của mỗi vùng đất. Do đó, nghiên cứu địa chí không chỉ mang tính học thuật mà còn có ý nghĩa thực tiễn

lớn đối với công tác quy hoạch, bảo tồn và phát triển bền vững các vùng lãnh thổ.

1.1.2. Địa chí văn hóa

Địa chí văn hóa là một nhánh đặc biệt của địa chí, trong đó chú trọng đến việc nghiên cứu và ghi chép các yếu tố văn hóa của một khu vực cụ thể. Khác với địa chí tổng hợp, vốn bao gồm cả các yếu tố tự nhiên và xã hội, địa chí văn hóa tập trung vào những đặc điểm văn hóa đặc sắc của một cộng đồng, từ các phong tục, tập quán, tín ngưỡng, lễ hội, cho đến những đặc trưng trong lối sống, ngôn ngữ và các hình thức nghệ thuật truyền thống.

Khái niệm về địa chí văn hóa được xây dựng trên cơ sở hiểu biết rằng văn hóa là yếu tố quan trọng, không thể thiếu trong đời sống của mỗi cộng đồng. Địa chí văn hóa không chỉ phản ánh những nét đặc trưng về đời sống tinh thần của cư dân địa phương, mà còn giúp lưu giữ và bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống quý báu qua từng thế hệ. Mỗi công trình địa chí văn hóa đều có sự khám phá và phân tích về những yếu tố văn hóa đặc trưng của vùng miền, từ đó giúp người đọc có thể hình dung được không gian sống, các mối quan hệ xã hội, và quá trình hình thành những giá trị văn hóa ấy.

Địa chí văn hóa nghiên cứu các yếu tố như tín ngưỡng, nghệ thuật dân gian, lễ hội, tập quán sinh hoạt và các loại hình văn hóa vật chất như nhà cửa, trang phục, và các sản phẩm thủ công truyền thống. Thông qua các nghiên cứu về địa chí văn hóa, người ta có thể hiểu rõ hơn về quá trình hình thành và phát triển các giá trị văn hóa của cộng đồng qua thời gian, cũng như cách thức các giá trị này được truyền đạt từ thế hệ này sang thế hệ khác.

Bên cạnh đó, địa chí văn hóa cũng phản ánh những biến động văn hóa do ảnh hưởng của các yếu tố xã hội, lịch sử, hay các tác động từ bên ngoài, chẳng hạn như sự du nhập của các nền văn hóa khác, sự thay đổi trong các hình thức sinh hoạt, hay sự giao thoa giữa các cộng đồng. Đặc biệt, trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay, việc nghiên cứu địa chí văn hóa có vai trò quan trọng trong việc bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc, đồng thời ứng phó với sự thay đổi và giao thoa văn hóa. Những nghiên cứu này không chỉ có giá trị học thuật

mà còn có tác dụng lớn trong việc xây dựng chính sách bảo vệ và phát huy các giá trị văn hóa dân tộc, nhất là đối với các cộng đồng dân tộc thiểu số.

Địa chí văn hóa cũng góp phần vào việc phát triển du lịch văn hóa, khi các giá trị văn hóa của các vùng miền, các dân tộc được quảng bá rộng rãi. Nhờ vào việc phát triển các sản phẩm du lịch văn hóa, cộng đồng có thể duy trì và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống, đồng thời tạo ra nguồn thu nhập ổn định cho người dân địa phương. Việc này không chỉ giúp bảo tồn văn hóa mà còn nâng cao nhận thức cộng đồng về tầm quan trọng của việc bảo vệ các giá trị văn hóa của mình.

1.2. Đặc trưng của thể loại địa chí văn hoá

1.2.1. Tính địa vực

Tính địa vực là đặc trưng quan trọng nhất của địa chí văn hóa, thể hiện sự gắn bó chặt chẽ giữa đối tượng nghiên cứu với một không gian địa lý cụ thể. Địa chí văn hóa không chỉ miêu tả các yếu tố văn hóa mà còn luôn gắn với không gian sống của con người, nơi mà những yếu tố văn hóa ấy được hình thành, phát triển và duy trì qua các thế hệ. Mỗi khu vực địa lý đều có những đặc trưng văn hóa riêng biệt, phản ánh các yếu tố lịch sử, truyền thống, thổ nhưỡng, môi trường sống và sự giao thoa giữa các nền văn hóa khác nhau. Chính vì vậy, địa chí văn hóa của mỗi vùng miền sẽ mang một dấu ấn riêng biệt, không thể lẫn vào đâu được. Tính địa vực của địa chí văn hóa không chỉ giúp xác định không gian nghiên cứu mà còn cho thấy sự đặc thù của các yếu tố văn hóa gắn với đất đai, con người ở mỗi khu vực.

Điều này có nghĩa là, khi nghiên cứu địa chí văn hóa của một địa phương, người nghiên cứu không chỉ tìm hiểu những yếu tố văn hóa của cộng đồng dân cư mà còn phải xem xét sự ảnh hưởng của thiên nhiên, điều kiện sinh thái và môi trường sống đối với việc hình thành và phát triển các yếu tố văn hóa đó. Mỗi yếu tố văn hóa được đề cập trong địa chí văn hóa đều phải được nhìn nhận dưới ánh sáng của mối quan hệ với môi trường địa lý nơi chúng tồn tại.

1.2.2. Tính tổng hợp

Tính tổng hợp là một trong những đặc trưng quan trọng của địa chí văn hóa, thể hiện ở việc tổng hợp và kết nối nhiều yếu tố văn hóa khác nhau trong một bức tranh toàn diện về văn hóa của một cộng đồng, một khu vực. Địa chí văn hóa không chỉ nghiên cứu các yếu tố văn hóa riêng biệt mà còn chú trọng đến mối quan hệ và ảnh hưởng lẫn nhau giữa các yếu tố ấy trong tổng thể văn hóa của khu vực. Những yếu tố này bao gồm phong tục, tín ngưỡng, lễ hội, nghệ thuật dân gian, ngôn ngữ, trang phục, các đặc trưng trong sinh hoạt cộng đồng, và nhiều khía cạnh khác của đời sống văn hóa.

Tính tổng hợp của địa chí văn hóa đòi hỏi người nghiên cứu phải có khả năng kết nối các yếu tố văn hóa từ những phạm vi nhỏ nhất (như các tập quán riêng biệt, nghi lễ) đến những hệ thống rộng lớn hơn (như các giá trị tinh thần, hệ thống tín ngưỡng, tôn giáo). Điều này giúp xây dựng một hình ảnh toàn diện về nền văn hóa của một cộng đồng, từ đó làm rõ sự phong phú và đa dạng của các yếu tố văn hóa trong một không gian địa lý cụ thể. Tính tổng hợp này không chỉ có ý nghĩa trong việc bảo tồn và nghiên cứu văn hóa, mà còn đóng vai trò quan trọng trong việc phát triển và bảo vệ các giá trị văn hóa truyền thống của cộng đồng.

1.2.3. Tính cô đọng, cơ bản, khách quan

Địa chí văn hóa phải đảm bảo tính cô đọng, cơ bản và khách quan trong cách trình bày và nghiên cứu. Tính cô đọng thể hiện ở việc chỉ ra những nội dung quan trọng, trọng tâm, cần thiết nhất để mô tả và phân tích các yếu tố văn hóa của khu vực. Những yếu tố không cần thiết hoặc ít có ý nghĩa trong việc làm rõ bản sắc văn hóa của vùng miền thường không được đưa vào trong nghiên cứu địa chí văn hóa. Điều này giúp tạo nên một bức tranh khái quát, rõ ràng và dễ hiểu về nền văn hóa của cộng đồng.

Tính cơ bản yêu cầu địa chí văn hóa phải nắm bắt được những đặc trưng cốt lõi, nền tảng nhất của văn hóa địa phương. Những đặc trưng này không chỉ là yếu tố thể hiện tính duy nhất của văn hóa địa phương mà còn là căn cứ để hiểu rõ sự hình thành và phát triển của các yếu tố văn hóa khác trong khu vực.

Tính khách quan đòi hỏi người nghiên cứu địa chí văn hóa phải trung thực và không thiên lệch trong việc ghi nhận và mô tả các yếu tố văn hóa, tránh sự áp đặt các giá trị bên ngoài vào nền văn hóa của cộng đồng. Đây là yêu cầu quan trọng để đảm bảo tính chính xác và khoa học của công trình nghiên cứu.

1.2.4. Tính tư liệu

Địa chí văn hóa luôn yêu cầu một lượng lớn tư liệu để phục vụ cho việc nghiên cứu. Các tư liệu này không chỉ bao gồm tài liệu viết, sách báo, tài liệu nghiên cứu khoa học, mà còn bao gồm các tài liệu trực tiếp từ thực tế như phỏng vấn, khảo sát, và quan sát hiện trường. Những tư liệu này có thể là các truyền thuyết, huyền thoại, nghệ thuật dân gian, hình thức sinh hoạt, các thực hành văn hóa đã và đang diễn ra trong cộng đồng. Việc thu thập tư liệu trong địa chí văn hóa là một công việc quan trọng và cần sự tỉ mỉ, cẩn trọng để đảm bảo tính chính xác và đầy đủ.

Tính tư liệu của địa chí văn hóa giúp bảo tồn những giá trị văn hóa đặc sắc của cộng đồng, đặc biệt là những giá trị khó có thể ghi lại bằng các phương pháp nghiên cứu khác. Đây là yếu tố giúp địa chí văn hóa trở thành một kho lưu trữ quý báu, nơi bảo tồn không chỉ là các tài liệu văn bản mà còn là những yếu tố văn hóa phi vật thể mà cộng đồng đã duy trì qua thời gian.

1.2.5. Tính liên tục

Tính liên tục là một đặc trưng quan trọng của địa chí văn hóa, bởi văn hóa của mỗi cộng đồng luôn thay đổi, nhưng vẫn giữ được những giá trị truyền thống cốt lõi qua thời gian. Địa chí văn hóa không chỉ ghi chép lại các yếu tố văn hóa tại một thời điểm mà còn phải nhìn nhận các yếu tố văn hóa trong sự phát triển và biến đổi của chúng. Tính liên tục thể hiện ở sự kế thừa các giá trị văn hóa từ thế hệ này sang thế hệ khác, đồng thời cũng phản ánh sự giao thoa giữa các yếu tố văn hóa truyền thống và các yếu tố văn hóa mới từ bên ngoài.

Địa chí văn hóa cần phải nghiên cứu các yếu tố này trong mối quan hệ với nhau và với lịch sử phát triển của cộng đồng. Mỗi sự thay đổi trong nền văn hóa của cộng đồng, dù là sự thay đổi từ trong nước hay sự ảnh hưởng từ bên ngoài, đều là những yếu tố cần được ghi nhận và phân tích. Tính liên tục này giúp địa

chí văn hóa không chỉ là tài liệu ghi chép quá khứ mà còn là cơ sở để đánh giá và dự báo sự phát triển văn hóa trong tương lai.

1.3. Phân loại địa chí văn hóa

1.3.1. Phân loại theo địa dư

Phân loại địa chí văn hóa **theo địa dư** là cách phân loại căn cứ vào không gian nghiên cứu, tức là các khu vực địa lý cụ thể, nơi mà các yếu tố văn hóa được hình thành và phát triển. Phân loại này phản ánh sự đa dạng của các nền văn hóa tại các vùng miền khác nhau, từ đó làm nổi bật sự phong phú, đặc sắc trong từng nền văn hóa của từng địa phương, khu vực. Dựa trên đặc trưng này, địa chí văn hóa có thể được chia thành các loại sau:

- **Địa chí văn hóa quốc gia:** Là những công trình nghiên cứu tổng thể về văn hóa của một quốc gia, bao gồm tất cả các yếu tố văn hóa có mặt trong mọi khu vực, vùng miền trong quốc gia đó. Địa chí văn hóa quốc gia nghiên cứu sự phát triển của các giá trị văn hóa chung của dân tộc, từ văn hóa truyền thống cho đến những ảnh hưởng văn hóa đương đại. Nó bao gồm các vấn đề như ngôn ngữ, tôn giáo, tín ngưỡng, nghệ thuật, phong tục tập quán, lễ hội, v.v., diễn ra trong phạm vi quốc gia. Địa chí văn hóa quốc gia cũng thường đưa ra cái nhìn toàn diện về các yếu tố văn hóa có sự giao thoa giữa các vùng miền.

- **Địa chí văn hóa vùng miền:** Là những công trình nghiên cứu về văn hóa của một vùng hoặc khu vực trong một quốc gia. Mỗi vùng miền đều có những đặc điểm văn hóa riêng biệt, được hình thành từ lịch sử, môi trường sống và các yếu tố xã hội đặc thù. Các nghiên cứu địa chí văn hóa vùng miền tập trung vào việc mô tả và phân tích các đặc trưng văn hóa như phong tục, lễ hội, ngôn ngữ, trang phục, đặc sản, những hình thức sinh hoạt cộng đồng của từng vùng. Ví dụ, địa chí văn hóa miền Bắc, miền Trung hay miền Nam của Việt Nam sẽ phản ánh những khác biệt trong đời sống văn hóa của các khu vực này.

- **Địa chí văn hóa địa phương:** Là các nghiên cứu tập trung vào văn hóa của một địa phương, có phạm vi hẹp hơn so với các loại địa chí văn hóa trên. Địa chí văn hóa địa phương chủ yếu khảo sát các yếu tố văn hóa đặc trưng

của một cộng đồng dân cư hoặc một làng xã, một thị trấn cụ thể. Các nghiên cứu này có thể tìm hiểu về các tập quán, lễ hội, phong tục tập quán, nghề truyền thống, các di sản văn hóa phi vật thể của một địa phương. Mỗi địa phương có thể có những yếu tố văn hóa rất riêng biệt, không giống với các khu vực khác, do đó nghiên cứu địa chí văn hóa địa phương sẽ giúp bảo tồn và phát huy những giá trị văn hóa đặc sắc của cộng đồng đó.

Thông qua phân loại theo địa dư, địa chí văn hóa không chỉ giúp ta nhận diện được sự đa dạng của các nền văn hóa mà còn tạo cơ sở cho việc so sánh, đối chiếu các yếu tố văn hóa ở các vùng miền khác nhau. Đặc biệt, sự phân biệt này đóng vai trò quan trọng trong việc nghiên cứu sự phát triển của các nền văn hóa trong tương quan với môi trường tự nhiên, xã hội và lịch sử của từng địa phương.

1.3.2. Phân loại theo thời kỳ lịch sử

Bên cạnh việc phân loại theo địa dư, địa chí văn hóa còn có thể được phân loại theo thời kỳ lịch sử, dựa trên sự thay đổi, phát triển của các yếu tố văn hóa qua các giai đoạn lịch sử khác nhau. Phân loại này giúp người nghiên cứu nhìn nhận và đánh giá sự biến động, phát triển của văn hóa qua thời gian, từ đó làm rõ sự ảnh hưởng của các yếu tố lịch sử, chính trị, kinh tế và xã hội đến văn hóa của mỗi cộng đồng, mỗi vùng miền. Các loại địa chí văn hóa phân theo thời kỳ lịch sử có thể được chia thành các loại sau:

-Địa chí văn hóa cổ đại: Là các nghiên cứu về văn hóa của các cộng đồng, các nền văn minh trong quá khứ, từ thời kỳ tiền sử đến các nền văn hóa cổ đại. Địa chí văn hóa cổ đại thường tập trung vào các di sản văn hóa vật thể và phi vật thể còn lại, như di tích, di chỉ khảo cổ, truyền thuyết, hệ thống tín ngưỡng, nghệ thuật, kiến trúc, v.v. Mặc dù các yếu tố văn hóa cổ đại không còn tồn tại nguyên vẹn trong đời sống đương đại, nhưng chúng vẫn có ảnh hưởng sâu sắc đến các thế hệ sau và là nền tảng để xây dựng các giá trị văn hóa hiện tại.

-Địa chí văn hóa trung đại: Là các nghiên cứu về văn hóa của các cộng đồng trong giai đoạn lịch sử trung đại, bao gồm các đặc điểm văn hóa của các vương quốc, các triều đại, các đế chế. Địa chí văn hóa trung đại thường tập trung

vào các yếu tố như hệ thống phong kiến, chế độ chính trị, các yếu tố văn hóa đặc trưng của thời kỳ này như nghệ thuật, văn học, tín ngưỡng, tôn giáo, v.v. Những nghiên cứu này giúp làm rõ sự ảnh hưởng của các giai đoạn lịch sử lớn đối với sự hình thành và phát triển của các giá trị văn hóa.

-Địa chí văn hóa hiện đại: Là các nghiên cứu về văn hóa của các cộng đồng, xã hội trong thời kỳ hiện đại, từ cuối thế kỷ XIX cho đến ngày nay. Địa chí văn hóa hiện đại tập trung vào các đặc điểm văn hóa của xã hội đương đại, bao gồm sự thay đổi trong các yếu tố như phong tục, tín ngưỡng, nghệ thuật, các mô hình sinh hoạt xã hội, v.v. Đặc biệt, địa chí văn hóa hiện đại còn phản ánh sự giao thoa giữa các nền văn hóa truyền thống và các yếu tố văn hóa hiện đại từ các nền văn hóa khác trên thế giới.

-Địa chí văn hóa đương đại: Là các nghiên cứu về văn hóa trong bối cảnh hiện tại, nghiên cứu những biến đổi trong văn hóa trước sự phát triển của khoa học công nghệ, toàn cầu hóa và sự thay đổi của xã hội. Địa chí văn hóa đương đại cũng chú trọng đến các yếu tố như phong trào văn hóa, nghệ thuật đương đại, sự thay đổi trong lối sống, giá trị xã hội và văn hóa trong môi trường đô thị và nông thôn.

Phân loại theo thời kỳ lịch sử giúp người nghiên cứu hiểu rõ hơn về sự phát triển và biến đổi của văn hóa qua các giai đoạn lịch sử, từ đó nhận diện được những yếu tố văn hóa cốt lõi, giữ gìn và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống trong bối cảnh hiện đại.

1.3.3. Phân loại theo nội dung phản ánh

Phân loại theo nội dung phản ánh là cách phân loại dựa trên các chủ đề văn hóa mà địa chí văn hóa tập trung khai thác và trình bày. Mỗi công trình địa chí văn hóa sẽ lựa chọn các nội dung phản ánh đặc trưng của văn hóa từng vùng miền, quốc gia hoặc cộng đồng cụ thể. Các loại nội dung phản ánh trong địa chí văn hóa rất đa dạng và phong phú, bao gồm:

-Địa chí văn hóa dân tộc: Những công trình địa chí này tập trung vào nghiên cứu văn hóa của một dân tộc hoặc một nhóm dân tộc. Nội dung phản ánh có thể bao gồm các yếu tố như ngôn ngữ, tôn giáo, phong tục, tín ngưỡng, nghệ

thuật, hệ thống giá trị, lễ hội và những phong tục tập quán đặc trưng của dân tộc đó. Đây là các công trình quan trọng trong việc bảo tồn bản sắc văn hóa của các dân tộc thiểu số.

-Địa chí văn hóa về di sản văn hóa: Các công trình này tập trung vào việc mô tả và phân tích các di sản văn hóa, bao gồm cả di sản vật thể (như các di tích, kiến trúc, tác phẩm nghệ thuật) và di sản phi vật thể (như lễ hội, tập quán, tri thức dân gian). Đây là những công trình có ý nghĩa lớn trong công tác bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống của mỗi cộng đồng.

-Địa chí văn hóa về văn hóa vật chất: Các công trình này nghiên cứu các sản phẩm vật chất của một cộng đồng như trang phục, nhà cửa, đồ thủ công mỹ nghệ, công cụ lao động, các đặc sản, v.v. Nội dung phản ánh có thể xoay quanh quá trình sản xuất, sự phát triển của các nghề truyền thống, cũng như sự thay đổi của các sản phẩm vật chất trong từng giai đoạn lịch sử.

-Địa chí văn hóa về văn hóa tinh thần: Tập trung vào các yếu tố phi vật thể của văn hóa, bao gồm nghệ thuật, âm nhạc, múa, tôn giáo, triết lý sống, ngữ văn, v.v. Các công trình này sẽ nghiên cứu sự sáng tạo và phát triển của các hình thức nghệ thuật, giá trị thẩm mỹ, cũng như sự truyền tải các giá trị văn hóa tinh thần trong đời sống cộng đồng.

Việc phân loại theo nội dung phản ánh giúp tổ chức lại các nghiên cứu địa chí một cách khoa học và có hệ thống, từ đó có thể đi sâu vào nghiên cứu các yếu tố văn hóa cơ bản của mỗi cộng đồng.

1.3.4. Phân loại theo mục đích sử dụng và đối tượng độc giả

Phân loại theo mục đích sử dụng và đối tượng độc giả là cách phân loại dựa trên mục tiêu của công trình địa chí văn hóa và đối tượng mà nó hướng tới. Mỗi công trình địa chí văn hóa có thể có những mục đích và đối tượng sử dụng khác nhau, từ các nhà nghiên cứu, học giả đến công chúng và các cộng đồng địa phương. Các phân loại này có thể được chia thành các nhóm sau:

-Địa chí văn hóa phục vụ nghiên cứu: Các công trình địa chí văn hóa này chủ yếu được thực hiện để phục vụ công tác nghiên cứu khoa học, nghiên cứu văn hóa, lịch sử, xã hội học, và nhân học. Chúng thường mang tính chuyên sâu,

có sự phân tích chi tiết và ứng dụng các phương pháp khoa học hiện đại trong nghiên cứu. Đối tượng độc giả của loại địa chí này chủ yếu là các nhà nghiên cứu, học giả, và sinh viên chuyên ngành.

-Địa chí văn hóa phục vụ bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa: Các công trình địa chí văn hóa này nhằm đến mục tiêu bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống, thường được sử dụng trong công tác quản lý di sản và phát triển du lịch. Đối tượng độc giả có thể là các nhà quản lý văn hóa, cán bộ bảo tồn di sản, và những người tham gia vào ngành du lịch và phát triển cộng đồng.

-Địa chí văn hóa phục vụ giáo dục và tuyên truyền: Các công trình địa chí văn hóa này nhằm mục đích tuyên truyền, giáo dục về các giá trị văn hóa và lịch sử, giúp nâng cao nhận thức cộng đồng về tầm quan trọng của việc bảo tồn và phát huy văn hóa. Đối tượng độc giả có thể là học sinh, sinh viên, các cán bộ văn hóa, và cộng đồng địa phương.

-Địa chí văn hóa phục vụ giải trí và tham khảo: Đây là các công trình địa chí văn hóa dễ tiếp cận và mang tính giải trí hơn, nhằm cung cấp cho độc giả những thông tin cơ bản về văn hóa, lịch sử một cách dễ hiểu và thú vị. Đối tượng độc giả chủ yếu là công chúng, những người quan tâm đến văn hóa nhưng không có nhu cầu nghiên cứu chuyên sâu.

Phân loại theo mục đích sử dụng và đối tượng độc giả giúp xác định rõ chức năng và vai trò của các công trình địa chí văn hóa, đồng thời phục vụ mục tiêu sử dụng hiệu quả trong các lĩnh vực khác nhau của xã hội.

1.3.5. Phân loại theo một số tiêu chí khác (tác giả, ngôn ngữ, hình thức, xuất bản và lưu trữ thông tin)

Bên cạnh các phân loại theo nội dung và mục đích sử dụng, địa chí văn hóa còn có thể được phân loại theo một số tiêu chí khác, bao gồm tác giả, ngôn ngữ, hình thức xuất bản, và phương thức lưu trữ thông tin. Các tiêu chí này giúp phân biệt các công trình địa chí văn hóa dựa trên đặc điểm cụ thể của mỗi công trình.

-Phân loại theo tác giả: Công trình địa chí văn hóa có thể được phân loại theo tác giả dựa trên những người thực hiện nghiên cứu. Tác giả có thể là cá

nhân hoặc tập thể, bao gồm các nhà nghiên cứu, học giả, hoặc nhóm nghiên cứu. Mỗi tác giả sẽ có một phương pháp nghiên cứu, cách tiếp cận và quan điểm riêng biệt trong việc xây dựng công trình địa chí. Những công trình này có thể được phân loại thành các công trình của các nhà nghiên cứu trong nước hoặc quốc tế, tùy theo phạm vi nghiên cứu và nguồn tài liệu sử dụng.

-Phân loại theo ngôn ngữ: Địa chí văn hóa cũng có thể được phân loại theo ngôn ngữ mà chúng được viết. Địa chí văn hóa có thể được viết bằng ngôn ngữ quốc gia, ngôn ngữ dân tộc hoặc ngôn ngữ quốc tế (chẳng hạn như tiếng Anh). Phân loại theo ngôn ngữ giúp xác định đối tượng độc giả mà công trình nhắm tới, đồng thời thể hiện sự tiếp cận và giao lưu văn hóa giữa các cộng đồng và quốc gia.

-Phân loại theo hình thức xuất bản: Các công trình địa chí văn hóa có thể được xuất bản dưới nhiều hình thức khác nhau, bao gồm sách in, báo chí, tạp chí chuyên ngành, tài liệu điện tử, hoặc các công trình nghiên cứu trên các nền tảng trực tuyến. Hình thức xuất bản quyết định đến cách thức truyền tải thông tin và đối tượng người sử dụng.

-Phân loại theo phương thức lưu trữ thông tin: Phương thức lưu trữ và khai thác thông tin của các công trình địa chí văn hóa có thể khác nhau. Một số công trình địa chí văn hóa được lưu trữ trong các kho lưu trữ truyền thống, như thư viện và bảo tàng, trong khi những công trình khác có thể được lưu trữ dưới dạng số hóa trên các nền tảng trực tuyến. Phân loại này giúp thuận tiện cho việc truy cập và sử dụng thông tin trong công tác nghiên cứu và bảo tồn.

Tóm lại, việc phân loại địa chí văn hóa theo các tiêu chí như tác giả, ngôn ngữ, hình thức xuất bản và phương thức lưu trữ thông tin không chỉ giúp phân biệt các công trình nghiên cứu mà còn làm rõ vai trò và chức năng của từng loại địa chí văn hóa trong việc bảo tồn, phát huy và truyền bá các giá trị văn hóa.

CHƯƠNG 2. LƯỢC SỬ TÀI LIỆU ĐỊA CHÍ VĂN HÓA VIỆT NAM

2.1. Tài liệu địa chí văn hóa Việt Nam thời Bắc thuộc

2.1.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội

Thời Bắc thuộc là giai đoạn mà Việt Nam là một phần của các châu thuộc lãnh thổ Trung Quốc, đặc biệt là trong suốt ba lần Bắc thuộc (Tây Hán, Đông Hán, và Nam Hán). Dưới sự cai trị của các triều đại phong kiến Trung Quốc, nền văn hóa Việt Nam đã phải chịu sự ảnh hưởng sâu rộng từ các yếu tố văn hóa, chính trị, và xã hội của Trung Quốc. Mặc dù vậy, người Việt vẫn duy trì được bản sắc văn hóa riêng biệt của mình, và trong hoàn cảnh đó, các tài liệu địa chí văn hóa đã bắt đầu được hình thành. Những tài liệu này chủ yếu được biên soạn bởi các sử gia và quan lại Trung Quốc, nhưng cũng không thiếu những ghi chép của các học giả và quan lại bản địa, phản ánh mối quan hệ giữa các yếu tố văn hóa Trung Quốc và văn hóa Việt.

Trong suốt thời kỳ này, nền giáo dục của Việt Nam bị chi phối bởi các triều đại Trung Quốc, và văn học, tri thức chính thống của người Việt chủ yếu được tiếp nhận thông qua chữ Hán. Những tài liệu địa chí văn hóa, dù được viết chủ yếu bởi người Trung Quốc, nhưng đã bao gồm những đặc điểm, sự kiện và phong tục tập quán của người Việt. Những ghi chép này thường mang tính chất mô tả, phản ánh thực tế đời sống và địa lý của vùng đất Việt trong khuôn khổ chính trị, xã hội của các triều đại Trung Hoa.

Tuy chịu ảnh hưởng sâu sắc của Trung Quốc, nhưng trong suốt thời kỳ Bắc thuộc, Việt Nam vẫn có những đặc trưng riêng biệt về văn hóa, xã hội, và phong tục. Chính điều này đã tạo nền tảng cho sự hình thành các tài liệu địa chí văn hóa phản ánh những đặc điểm này. Các tài liệu này không chỉ ghi chép về địa lý, dân cư, phong tục tập quán mà còn phản ánh các giá trị văn hóa, lễ hội, tín ngưỡng và các đặc điểm đời sống của người dân vùng đất này.

2.1.2. Nội dung các tài liệu

Các tài liệu địa chí văn hóa của Việt Nam trong thời kỳ Bắc thuộc chủ yếu được biên soạn trong các tác phẩm sử sách của các sử gia Trung Quốc, đồng thời có một số tài liệu được ghi lại từ những quan lại hoặc học giả người Việt.

Những tài liệu này đã đề cập đến một loạt các yếu tố như địa lý, nhân khẩu, kinh tế, xã hội, văn hóa, và tín ngưỡng của các vùng đất dưới sự cai trị của Trung Quốc.

Địa lý và dân cư: Các tài liệu địa chí trong thời kỳ Bắc thuộc thường bắt đầu bằng những mô tả về địa lý, tự nhiên của Việt Nam. Chúng phản ánh các khu vực địa lý như Giao Châu, Cửu Chân, và các vùng khác, bao gồm cả những đặc điểm nổi bật về sông ngòi, đất đai, khí hậu và các nhóm dân cư. Những mô tả này không chỉ mang tính chất thông tin mà còn thể hiện sự quan tâm của các sử gia Trung Quốc đối với tài nguyên thiên nhiên và dân cư của các vùng đất mà họ cai trị. Tài liệu cũng có sự mô tả chi tiết về các bộ lạc, các dân tộc sinh sống trong khu vực, những mối quan hệ giữa các dân tộc này và ảnh hưởng của nền văn hóa Trung Hoa đối với họ.

Phong tục, tập quán và tín ngưỡng: Các tài liệu địa chí văn hóa thời Bắc thuộc cũng đề cập đến phong tục, tập quán, và tín ngưỡng của người Việt. Các nhà sử học Trung Quốc đã mô tả các nghi lễ, tập quán cưới hỏi, tang lễ, thờ cúng tổ tiên, và các lễ hội dân gian, phản ánh một phần đời sống tinh thần của người dân Việt Nam thời kỳ này. Những yếu tố văn hóa này có ảnh hưởng từ văn hóa Trung Hoa nhưng cũng có sự biến đổi và điều chỉnh để phù hợp với bản sắc dân tộc. Một trong những tín ngưỡng nổi bật được ghi nhận trong các tài liệu này là thờ cúng tổ tiên, một nét văn hóa đặc trưng của người Việt.

Lịch sử và chính trị: Các tài liệu địa chí văn hóa cũng đề cập đến các sự kiện lịch sử, những cuộc khởi nghĩa, các cuộc chiến tranh, và các biến động chính trị mà người dân Việt Nam phải trải qua dưới sự thống trị của các triều đại Trung Quốc. Các tài liệu này phản ánh không chỉ sự kiện mà còn ghi lại những nhân vật nổi bật trong lịch sử, các cuộc đấu tranh giành lại độc lập và các yếu tố dẫn đến những cuộc khởi nghĩa lớn, như cuộc khởi nghĩa của Hai Bà Trưng hay cuộc khởi nghĩa của Lý Bí.

Kinh tế và xã hội: Bên cạnh những mô tả về phong tục, các tài liệu còn phản ánh những đặc điểm kinh tế của xã hội Việt Nam thời Bắc thuộc. Các tác phẩm này ghi nhận những ngành nghề chính, như nông nghiệp, thủ công nghiệp,

và buôn bán, cũng như sự phát triển của các thành thị và các khu vực sản xuất. Những tài liệu này cung cấp cái nhìn về xã hội Việt Nam qua góc độ nền kinh tế nông nghiệp, với việc trồng lúa nước là ngành nghề chủ yếu.

Những tài liệu địa chí văn hóa thời Bắc thuộc không chỉ có giá trị trong việc ghi chép lại những đặc điểm văn hóa và xã hội của người Việt trong thời kỳ này, mà còn là tài liệu quan trọng giúp các nhà nghiên cứu hiểu rõ hơn về sự giao thoa giữa các nền văn hóa Trung Hoa và Việt Nam, cũng như sự duy trì và phát triển các yếu tố văn hóa đặc trưng của dân tộc Việt qua các thời kỳ lịch sử.

2.2. Tài liệu địa chí văn hóa thời Lý - Trần

2.2.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội

Thời kỳ Lý - Trần là một trong những giai đoạn đỉnh cao trong lịch sử phong kiến Việt Nam. Sau khi triều đại Lý lên ngôi vào năm 1009, nước Đại Việt đã có những bước phát triển mạnh mẽ về chính trị, kinh tế và văn hóa. Triều đại Lý nổi bật với các cải cách hành chính, củng cố hệ thống quân đội, phát triển kinh tế nông nghiệp, cũng như thúc đẩy nền văn hóa Phật giáo, với sự xây dựng các chùa chiền, đền đài và phát triển văn học, nghệ thuật. Sau khi triều Trần thay thế triều Lý, đất nước vẫn duy trì đà phát triển mạnh mẽ, đặc biệt là trong việc bảo vệ độc lập dân tộc trước sự xâm lược của quân Nguyên - Mông.

Trong bối cảnh này, xã hội Đại Việt bắt đầu hình thành các tài liệu địa chí văn hóa như một phương tiện quan trọng để ghi chép, lưu giữ những đặc điểm của vùng đất và con người Việt Nam, phản ánh rõ nét các yếu tố văn hóa, xã hội của dân tộc. Sự phát triển mạnh mẽ của đất nước cùng với sự ổn định trong các triều đại Lý và Trần tạo điều kiện thuận lợi cho việc phát triển các tài liệu địa chí, giúp củng cố nền văn hóa dân tộc và ghi lại những thành tựu văn hóa của người Việt.

Bên cạnh đó, thời kỳ này cũng chứng kiến sự phát triển của nền giáo dục, với sự ra đời của các trường học, đặc biệt là Quốc Tử Giám dưới triều đại Lý, góp phần đào tạo và phát triển đội ngũ trí thức. Những trí thức này đã đóng vai trò quan trọng trong việc biên soạn các tài liệu địa chí, trong đó có việc nghiên

cứu về các vùng đất, phong tục, tập quán, và các truyền thống văn hóa của các dân tộc Việt.

2.2.2. Nội dung các tài liệu

Các tài liệu địa chí văn hóa thời Lý - Trần chủ yếu được biên soạn dưới hình thức các sách sử, sách địa chí, các bộ sử liệu, và đặc biệt là những cuốn sách có tính chất tổng hợp, ghi chép lại một cách hệ thống các yếu tố về địa lý, xã hội, văn hóa của đất nước. Mặc dù không có nhiều tài liệu địa chí văn hóa được bảo tồn nguyên vẹn từ thời kỳ này, nhưng những gì còn lại đã thể hiện sự quan tâm đến việc ghi chép và bảo tồn các giá trị văn hóa dân tộc.

-Địa lý và các vùng đất: Các tài liệu địa chí văn hóa thời Lý - Trần đã tập trung vào việc ghi chép đặc điểm địa lý của đất nước. Các tác phẩm sử học, như “Đại Việt sử ký” của Lê Văn Hưu, đã mô tả các khu vực địa lý quan trọng, các dòng sông, vùng đồng bằng, các khu vực núi non, đồng thời cũng cung cấp thông tin về sự phân bố dân cư và các vùng đất nổi bật. Việc ghi chép về địa lý không chỉ nhằm mục đích nghiên cứu, mà còn để phục vụ công tác quản lý hành chính và quốc phòng, đặc biệt là khi phải đối mặt với các cuộc xâm lược từ bên ngoài.

-Phong tục, tập quán và tín ngưỡng: Những tài liệu này cũng ghi chép lại các phong tục, tập quán và tín ngưỡng của người Việt dưới triều đại Lý - Trần. Các cuốn sách địa chí thời kỳ này mô tả các lễ hội, các nghi lễ thờ cúng tổ tiên, những tập tục liên quan đến cưới hỏi, tang lễ, và các ngày lễ đặc biệt trong năm. Đặc biệt, Phật giáo trong thời kỳ Lý - Trần được phát triển mạnh mẽ, và các tài liệu này cũng ghi lại sự ảnh hưởng sâu rộng của Phật giáo trong đời sống tinh thần của người dân Việt, với các ngôi chùa, đền đài được xây dựng khắp nơi, cùng với việc phát triển các nghi lễ Phật giáo. Các tín ngưỡng dân gian cũng được ghi nhận trong những tài liệu này, phản ánh mối quan hệ chặt chẽ giữa người dân và thế giới tâm linh.

-Lịch sử và các sự kiện quan trọng: Các tài liệu địa chí văn hóa của thời kỳ Lý - Trần cũng ghi chép lại những sự kiện quan trọng trong lịch sử đất nước,

đặc biệt là các cuộc kháng chiến chống quân xâm lược. Các cuốn sử, như “Đại Việt sử ký toàn thư,” đã ghi lại chi tiết các trận đánh lớn, các cuộc chiến tranh bảo vệ đất nước, đặc biệt là các cuộc kháng chiến chống quân Nguyên - Mông dưới triều Trần. Những sự kiện này không chỉ có giá trị lịch sử mà còn phản ánh tinh thần yêu nước và lòng kiên cường của dân tộc trong bảo vệ độc lập, chủ quyền.

-Kinh tế và xã hội: Các tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ này cũng mô tả tình hình kinh tế và xã hội của Đại Việt. Chúng ghi lại các ngành nghề chủ yếu như nông nghiệp, thủ công nghiệp và buôn bán. Dưới triều đại Lý - Trần, nông nghiệp, đặc biệt là trồng lúa nước, đóng vai trò quan trọng trong nền kinh tế, cùng với sự phát triển của các làng nghề thủ công, như dệt vải, làm gốm, và sản xuất đồ kim khí. Những tài liệu này phản ánh sự phát triển của nền kinh tế nông nghiệp, tạo nên một xã hội ổn định và thịnh vượng.

Mặc dù tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ Lý - Trần không được bảo tồn đầy đủ, nhưng những gì còn lại đã thể hiện sự đóng góp của các thể hệ trí thức trong việc ghi chép, lưu giữ và phát huy các giá trị văn hóa dân tộc. Những tài liệu này không chỉ là minh chứng cho sự phát triển của xã hội mà còn là nguồn tài liệu quan trọng để nghiên cứu và tìm hiểu về văn hóa, lịch sử và con người Việt Nam trong một giai đoạn vàng son của đất nước.

2.3. Tài liệu địa chí văn hóa thời Lê - Nguyễn

2.3.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội

Thời kỳ Lê và Nguyễn là thời kỳ mà đất nước Việt Nam đã trải qua những biến cố lịch sử lớn, từ sự phục hưng dưới triều đại Lê sơ đến sự ổn định, phát triển của triều đại Nguyễn. Triều đại Lê sơ (1428 - 1527) là thời kỳ của sự phục hồi mạnh mẽ đất nước sau cuộc chiến tranh loạn lạc kéo dài dưới triều Hồ và sự xâm lược của các thế lực phương Bắc. Sau khi nhà Lê giành lại độc lập, nhà nước Đại Việt đã thực hiện những cải cách lớn, đặc biệt là trong các lĩnh vực hành chính, quân sự và văn hóa, tạo ra một nền tảng vững chắc cho sự phát triển của đất nước.

Với sự phát triển ổn định dưới triều Lê, nền kinh tế, văn hóa và xã hội Đại Việt bước vào thời kỳ hoàng kim. Các ngành nghề như nông nghiệp, thủ công nghiệp, thương mại được phát triển mạnh mẽ, giúp gia tăng đời sống vật chất của người dân. Đặc biệt, văn hóa dân tộc phát triển mạnh mẽ, Phật giáo và Nho giáo tiếp tục ảnh hưởng sâu rộng trong xã hội, tạo nên nền tảng cho việc biên soạn các tài liệu địa chí văn hóa.

Vào thế kỷ XVIII, triều đại Lê suy yếu, đất nước đối mặt với các cuộc tranh giành quyền lực trong triều đình, dẫn đến sự lên ngôi của nhà Nguyễn vào đầu thế kỷ XIX. Nhà Nguyễn tiếp tục thực hiện các cải cách hành chính và quốc phòng, đồng thời tăng cường sự ổn định xã hội, đặc biệt là trong lĩnh vực văn hóa. Thời kỳ này chứng kiến sự phát triển mạnh mẽ của hệ thống giáo dục, các công trình kiến trúc, văn học, và đặc biệt là sự chú trọng đến việc bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống.

Trong bối cảnh chính trị ổn định và phát triển mạnh mẽ này, tài liệu địa chí văn hóa đã có những bước phát triển đáng kể, đặc biệt là trong việc ghi chép lại những sự kiện lịch sử, các phong tục tập quán và các đặc điểm văn hóa của đất nước. Các trí thức thời kỳ này, dưới sự bảo trợ của các triều đại, đã đóng góp lớn vào việc biên soạn và xuất bản các tài liệu địa chí, tạo nên nguồn tài liệu phong phú, giá trị cho hậu thế.

2.3.2. Nội dung các tài liệu

Các tài liệu địa chí văn hóa thời Lê - Nguyễn bao gồm những ghi chép về địa lý, lịch sử, văn hóa, xã hội, và các phong tục tập quán của người dân. Các tài liệu này không chỉ là những công trình sử học, mà còn mang tính chất tổng hợp, phản ánh đầy đủ các giá trị văn hóa, truyền thống của đất nước. Chúng không chỉ là công cụ nghiên cứu quan trọng cho các nhà sử học, mà còn có giá trị giáo dục và định hình nền tảng văn hóa dân tộc.

-Địa lý và các đặc điểm vùng miền: Các tài liệu địa chí văn hóa thời Lê - Nguyễn thường chú trọng đến việc ghi chép địa lý, miêu tả các vùng đất, các địa phương, các vùng núi, sông, biển của đất nước. Những tác phẩm như "Đại Việt sử ký toàn thư" hay các tài liệu biên soạn bởi các sử gia, học giả của triều đình

đều đề cập chi tiết đến địa lý, thiên nhiên của các vùng miền, nhằm phản ánh sự đa dạng của đất nước. Các tài liệu này cũng ghi lại sự phân chia hành chính của các vùng đất, các huyện, châu, tỉnh, làm cơ sở cho việc quản lý và phát triển đất nước.

-Phong tục, tập quán và tín ngưỡng: Các tài liệu địa chí thời kỳ này cũng đặc biệt chú trọng đến việc ghi lại các phong tục, tập quán và tín ngưỡng của người dân. Những tác phẩm này mô tả các nghi lễ, lễ hội, ngày Tết, các tập tục trong đời sống hằng ngày, từ cưới hỏi, tang lễ đến các nghi thức thờ cúng tổ tiên và các thần linh. Các tín ngưỡng dân gian, thờ cúng thiên nhiên, thờ các anh hùng dân tộc cũng được ghi chép lại chi tiết trong các tài liệu này. Đặc biệt, Phật giáo, Nho giáo và Đạo giáo là những yếu tố có ảnh hưởng lớn trong việc hình thành các tín ngưỡng và phong tục tập quán của người dân trong xã hội.

-Lịch sử và các sự kiện quan trọng: Các tài liệu địa chí văn hóa thời Lê - Nguyễn không thể thiếu phần ghi chép lịch sử và các sự kiện quan trọng. Những tác phẩm như "Đại Việt sử ký" hay các bộ sử khác đã ghi lại chi tiết các sự kiện lịch sử lớn của đất nước như các cuộc kháng chiến chống quân xâm lược, các cuộc đấu tranh quyền lực trong triều đình, sự kiện thay triều đổi đại, và các cuộc cải cách lớn dưới các triều đại Lê, Nguyễn. Các sự kiện này không chỉ có giá trị sử học mà còn phản ánh tầm quan trọng của các nhân vật lịch sử, chiến công của quân dân, và các giá trị văn hóa dân tộc.

-Kinh tế và xã hội: Các tài liệu địa chí thời kỳ này cũng ghi chép về tình hình kinh tế và xã hội của đất nước, phản ánh sự phát triển của các ngành nghề nông nghiệp, thủ công nghiệp, và thương mại. Đặc biệt, các tài liệu này mô tả về sự phát triển của các làng nghề, các hệ thống chợ, và các công trình kiến trúc văn hóa, như đền đài, chùa chiền, lăng mộ của các vua chúa và anh hùng dân tộc. Mặc dù nền kinh tế chủ yếu dựa vào nông nghiệp, nhưng dưới triều đại Lê - Nguyễn, các nghề thủ công như dệt, gốm, kim khí, và đặc biệt là sản xuất giấy, đã phát triển mạnh mẽ, tạo ra những sản phẩm văn hóa có giá trị cao.

Những tài liệu địa chí văn hóa thời Lê - Nguyễn không chỉ phản ánh sự phát triển về mặt kinh tế, xã hội mà còn là công cụ để lưu giữ và phát huy các

giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc. Chúng cung cấp những thông tin quý giá về lịch sử, văn hóa, phong tục, tập quán và những nét đặc trưng của xã hội Việt Nam trong thời kỳ phong kiến, giúp chúng ta hiểu rõ hơn về quá trình hình thành và phát triển của nền văn hóa Việt Nam qua các triều đại.

2.4. Tài liệu địa chí văn hóa thời thuộc Pháp

2.4.1. Hoàn cảnh lịch sử- xã hội

Cuối thế kỷ XIX, sau khi Pháp xâm lược Việt Nam, hệ thống thuộc địa được thiết lập tại Đông Dương, trong đó Việt Nam trở thành một phần của Liên bang Đông Dương. Trong suốt hơn 80 năm, Việt Nam dưới sự cai trị của thực dân Pháp đã chứng kiến những thay đổi sâu rộng cả về mặt chính trị, kinh tế và xã hội. Mặc dù nền hành chính thuộc địa của Pháp thống trị toàn bộ đất nước, nhưng sự chuyển biến trong nền kinh tế và văn hóa của Việt Nam không phải là hoàn toàn tiêu cực.

Sự cai trị của thực dân Pháp mang lại nhiều cải cách về hành chính và cơ sở hạ tầng, trong đó có sự xây dựng các cơ quan quản lý, hệ thống đường xá, và các phương tiện giao thông hiện đại. Tuy nhiên, nền kinh tế nông nghiệp lạc hậu vẫn tiếp tục chiếm ưu thế, và chính sách khai thác tài nguyên, bóc lột sức lao động của nhân dân đã gây ra những cuộc kháng chiến mạnh mẽ, từ các cuộc khởi nghĩa đến phong trào yêu nước. Các tầng lớp trí thức, văn nghệ sĩ, và các nhà khoa học trong xã hội Việt Nam cũng bắt đầu tìm cách lưu giữ và bảo vệ các giá trị văn hóa dân tộc trước sự xâm nhập của nền văn hóa phương Tây.

Trong khi đó, nền văn hóa Việt Nam đã phải chịu sự tác động mạnh mẽ của các giá trị phương Tây do chính quyền thực dân đưa vào. Những yếu tố văn hóa Pháp như giáo dục, văn học, nghệ thuật, và những hình thức giải trí mới (như kịch nghệ, âm nhạc phương Tây) đã du nhập vào xã hội Việt Nam. Tuy nhiên, trong bối cảnh đó, nhiều trí thức và nhà văn hóa Việt Nam vẫn kiên trì bảo vệ và phát huy các giá trị truyền thống dân tộc, đặc biệt là trong việc ghi chép, bảo tồn và nghiên cứu các tài liệu địa chí văn hóa.

Trong hoàn cảnh này, việc biên soạn các tài liệu địa chí văn hóa trở thành một phần quan trọng trong quá trình bảo tồn các giá trị dân tộc. Các nhà sử học, văn hóa học, và các trí thức yêu nước trong thời kỳ thuộc Pháp đã nỗ lực ghi lại, nghiên cứu và hệ thống hóa các đặc điểm văn hóa, xã hội của từng vùng miền Việt Nam. Những tài liệu này không chỉ phản ánh hiện trạng của xã hội thời bấy giờ mà còn góp phần hình thành các giá trị văn hóa Việt Nam trong bối cảnh giao thoa giữa văn hóa truyền thống và các yếu tố ngoại lai.

2.4.2. Nội dung các tài liệu

Các tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ thuộc Pháp chủ yếu phản ánh thực trạng và đặc điểm của xã hội Việt Nam trong bối cảnh bị đô hộ. Những tài liệu này không chỉ ghi chép lại các sự kiện, tình hình kinh tế, xã hội mà còn làm nổi bật những nét đặc trưng về văn hóa, phong tục tập quán, và đặc biệt là các yếu tố liên quan đến cuộc sống của người dân trong các khu vực khác nhau của Việt Nam.

-Đặc điểm địa lý và xã hội: Các tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ này chủ yếu đề cập đến tình hình địa lý, xã hội, và phân chia hành chính của các vùng miền. Những tác phẩm như "Địa chí Nam Bộ" của các tác giả đầu thế kỷ XX hay các công trình nghiên cứu về miền Bắc, miền Trung thường mô tả chi tiết về địa hình, tài nguyên thiên nhiên, và các đặc điểm nổi bật của các vùng miền. Ngoài ra, các tác giả cũng ghi chép về tình hình dân cư, sự phân bố các dân tộc, các nghề thủ công truyền thống, các sản phẩm nông nghiệp, và các mối quan hệ thương mại giữa các vùng miền.

-Phong tục, tập quán và tín ngưỡng: Các tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ này cũng rất chú trọng đến việc ghi lại phong tục, tập quán, tín ngưỡng của người dân Việt Nam. Những ghi chép về các lễ hội, nghi thức tôn thờ, các ngày lễ Tết, hay các nghi lễ gia đình như cưới hỏi, tang lễ, đều được thể hiện một cách chi tiết. Bên cạnh đó, các tín ngưỡng dân gian, như thờ cúng tổ tiên, thờ thần linh, thờ các anh hùng dân tộc, cũng được ghi lại trong các tài liệu này, qua đó thể hiện sức sống bền bỉ của các giá trị văn hóa truyền thống Việt Nam trong suốt thời gian bị đô hộ.

-Lịch sử và các sự kiện xã hội: Các tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ thuộc Pháp cũng không thiếu phần ghi chép các sự kiện lịch sử quan trọng và các cuộc đấu tranh của nhân dân Việt Nam chống lại sự xâm lược của thực dân Pháp. Những cuộc khởi nghĩa nông dân, các phong trào yêu nước, và sự xuất hiện của các phong trào văn hóa, như phong trào Đông Kinh Nghĩa Thục, đều được ghi lại trong các tài liệu này. Các tác phẩm lịch sử của các tác giả như Phan Bội Châu, Phan Châu Trinh và những người theo trường phái dân chủ cũng là những nguồn tài liệu quý giá phản ánh rõ ràng những yếu tố chính trị xã hội và đấu tranh của nhân dân trong giai đoạn này.

-Giáo dục và văn hóa: Các tài liệu địa chí văn hóa thời thuộc Pháp cũng mô tả sự thay đổi trong hệ thống giáo dục và văn hóa. Các trường học do thực dân Pháp thành lập, các chương trình học ngoại ngữ, văn hóa phương Tây, được đưa vào giảng dạy trong các trường học ở Việt Nam, cùng với sự phát triển của nền văn học Pháp-Việt. Tuy nhiên, các tài liệu này cũng phản ánh các nỗ lực bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống, đặc biệt trong các trường học Nho học, các tổ chức văn hóa dân tộc và các phong trào trí thức yêu nước.

Những tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ thuộc Pháp không chỉ là nguồn tài liệu quý giá giúp chúng ta hiểu về lịch sử, văn hóa và xã hội Việt Nam trong thời kỳ này, mà còn là minh chứng cho sự bền bỉ của nền văn hóa dân tộc trong bối cảnh đất nước chịu sự xâm lược và thống trị của thực dân.

2.5. Tài liệu địa chí văn hóa Việt nam từ sau cách mạng tháng Tám 1945 đến nay

2.5.1. Giai đoạn 1945-1975

Giai đoạn từ 1945 đến 1975 là thời kỳ của cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp (1945-1954) và kháng chiến chống đế quốc Mỹ (1954-1975). Đây là giai đoạn đất nước Việt Nam chia thành hai miền Bắc và Nam, với miền Bắc tiến hành xây dựng chủ nghĩa xã hội, trong khi miền Nam vẫn còn nằm dưới sự thống trị của chính quyền Ngô Đình Diệm, sau đó là chế độ Mỹ. Chính vì vậy, các tài liệu địa chí văn hóa trong giai đoạn này không chỉ phản ánh đặc điểm địa

lý, xã hội, văn hóa của các vùng miền, mà còn thể hiện rõ nét bối cảnh chính trị và chiến tranh của đất nước.

Trong thời kỳ này, tài liệu địa chí văn hóa chủ yếu được biên soạn và xuất bản ở miền Bắc, nơi có sự tập trung của các tổ chức nghiên cứu văn hóa, lịch sử, và các cơ quan nhà nước. Các tài liệu chủ yếu được xuất bản dưới dạng sách, báo chí và các công trình nghiên cứu chuyên sâu về các vùng miền, dân tộc, tôn giáo và phong tục tập quán. Một trong những đặc điểm nổi bật của các tài liệu địa chí văn hóa trong giai đoạn này là sự chú trọng đến việc phản ánh những giá trị văn hóa truyền thống, đồng thời khắc họa quá trình đấu tranh của nhân dân qua các phong trào cách mạng, như phong trào kháng chiến chống Pháp, chống Mỹ, phong trào di cư từ Nam ra Bắc, và sự phát triển của các làng xã, cộng đồng dân tộc trong cả hai miền.

Một số công trình đáng chú ý trong giai đoạn này có thể kể đến như các bộ sách địa chí của các tỉnh, thành phố, các công trình nghiên cứu về dân tộc học, cũng như các tài liệu nghiên cứu về văn hóa dân gian, nghệ thuật truyền thống. Các công trình này không chỉ cung cấp thông tin về địa lý, lịch sử, mà còn ghi nhận các giá trị văn hóa đặc sắc của các dân tộc, đặc biệt là các sắc tộc thiểu số ở miền núi, vùng sâu vùng xa. Những tài liệu này cũng phản ánh những nỗ lực bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa dân gian, như ca dao, tục ngữ, hát dân ca, lễ hội truyền thống.

Trong khi đó, miền Nam trong giai đoạn này chủ yếu chịu ảnh hưởng của nền văn hóa phương Tây do chế độ Mỹ và các thế lực thuộc địa còn chi phối. Các tài liệu địa chí văn hóa ở miền Nam có sự phản ánh của nền văn hóa đa dạng, nhưng không thiếu sự phân chia và căng thẳng giữa các yếu tố văn hóa dân tộc và ảnh hưởng từ phương Tây. Các tác phẩm địa chí văn hóa ở miền Nam chủ yếu được xuất bản trong bối cảnh xã hội phong kiến, văn hóa cũ tồn tại song song với các yếu tố văn hóa mới từ các nền văn minh phương Tây.

2.5.2. Giai đoạn từ 1975 đến nay

Sau năm 1975, khi đất nước thống nhất, các tài liệu địa chí văn hóa Việt Nam đã bước vào một giai đoạn phát triển mới, với sự hội nhập và phát huy các

giá trị văn hóa dân tộc, đồng thời tiếp nhận các xu hướng nghiên cứu và phát triển khoa học hiện đại. Chính sách Đổi mới (1986) đã mang lại những thay đổi lớn trong nền kinh tế và văn hóa của đất nước, dẫn đến sự phát triển mạnh mẽ của các ngành khoa học xã hội và nhân văn, trong đó có ngành nghiên cứu địa chí văn hóa.

Các công trình địa chí văn hóa sau 1975 chủ yếu tập trung vào việc hệ thống hóa và nghiên cứu sâu về các đặc điểm văn hóa các vùng miền trong bối cảnh phát triển kinh tế - xã hội mới, với sự phát triển của các đô thị lớn và sự thay đổi mạnh mẽ trong các làng xã nông thôn. Các tài liệu địa chí văn hóa thời kỳ này đã không còn chỉ phản ánh các yếu tố địa lý, mà còn đi sâu vào các mối quan hệ giữa con người với môi trường, với cộng đồng, và đặc biệt là các yếu tố văn hóa, phong tục, tập quán trong quá trình hội nhập và đổi mới.

Từ năm 1975 đến nay, tài liệu địa chí văn hóa đã được xuất bản và nghiên cứu với các đề tài vô cùng phong phú và đa dạng. Các công trình địa chí về từng địa phương, từng dân tộc, các công trình nghiên cứu về di sản văn hóa, bảo tồn và phát huy văn hóa dân gian, cùng với các tài liệu nghiên cứu về các di tích lịch sử và các giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể của đất nước đã được xuất bản và trở thành nguồn tài liệu quan trọng cho công tác bảo tồn và phát triển văn hóa dân tộc.

Một trong những đặc điểm đáng chú ý trong giai đoạn này là sự quan tâm đến công tác bảo tồn di sản văn hóa, đặc biệt là việc bảo vệ các di tích văn hóa, di sản phi vật thể như các làng nghề, các loại hình nghệ thuật truyền thống, và các lễ hội dân gian. Các cơ quan nghiên cứu và các tổ chức văn hóa quốc gia như Viện Khoa học Xã hội Việt Nam, Viện Văn hóa Nghệ thuật quốc gia Việt Nam, các tỉnh thành và các cơ sở nghiên cứu cũng đóng vai trò quan trọng trong việc biên soạn và xuất bản các tài liệu địa chí văn hóa mang tính tổng hợp, chuyên sâu và hệ thống.

Các công trình nghiên cứu từ giai đoạn này đã chú trọng đến việc nghiên cứu và bảo tồn văn hóa các dân tộc thiểu số, các vùng miền nghèo khó, cũng như việc ứng dụng công nghệ thông tin vào việc bảo tồn và nghiên cứu văn hóa.

Sự phát triển mạnh mẽ của các phương tiện truyền thông và công nghệ số trong giai đoạn hiện nay cũng đã tạo điều kiện thuận lợi cho việc lưu trữ và phổ biến các tài liệu địa chí văn hóa, giúp các thế hệ sau có thể dễ dàng tiếp cận và nghiên cứu các tài liệu quý giá này.

Như vậy, trong suốt thời gian qua, các tài liệu địa chí văn hóa Việt Nam không chỉ phản ánh những đặc điểm địa lý và xã hội của đất nước, mà còn góp phần quan trọng trong việc bảo vệ, phát huy và nghiên cứu các giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc, đồng thời thể hiện sự hội nhập và phát triển của nền văn hóa Việt Nam trong bối cảnh toàn cầu hóa.

CHƯƠNG 3. GIÁ TRỊ CỦA ĐỊA CHÍ VĂN HÓA

3.1. Giá trị nhận thức

Địa chí văn hóa, với tính chất tổng hợp, khách quan, và chi tiết về các địa phương, cộng đồng dân tộc, di sản văn hóa, không chỉ là một nguồn tài liệu phong phú, mà còn là công cụ hữu hiệu trong việc cung cấp những giá trị nhận thức quan trọng về các khu vực, cộng đồng, và quá trình phát triển lịch sử - văn hóa của dân tộc. Giá trị nhận thức của địa chí văn hóa thể hiện ở những khía cạnh sâu rộng, giúp con người hiểu rõ hơn về lịch sử, văn hóa, xã hội và những đặc trưng riêng biệt của từng khu vực, từng cộng đồng dân tộc trong suốt dòng chảy của lịch sử.

Một trong những giá trị nhận thức lớn nhất của địa chí văn hóa là khả năng tái hiện và cung cấp một bức tranh tổng thể về một địa phương, từ đó giúp chúng ta hiểu rõ hơn về những đặc điểm nổi bật, những biến động trong quá trình phát triển của cộng đồng đó. Địa chí văn hóa không chỉ ghi nhận các sự kiện lịch sử, mà còn mô tả một cách chi tiết về đời sống tinh thần, vật chất, về phong tục, tập quán, tín ngưỡng, tôn giáo, các giá trị xã hội và văn hóa mà cộng đồng đó gìn giữ và phát huy qua nhiều thế hệ. Từ những tài liệu địa chí này, người đọc có thể hình dung một cách đầy đủ và sinh động về môi trường sống, về những thăng trầm trong cuộc sống của cư dân qua các thời kỳ lịch sử, cũng như về những đặc trưng của văn hóa, ngôn ngữ, nghệ thuật và các giá trị tinh thần trong đời sống cộng đồng.

Địa chí văn hóa còn giúp nhận thức được mối liên hệ giữa các khu vực, cộng đồng với các yếu tố tự nhiên và xã hội. Những tài liệu này mô tả mối quan hệ giữa con người với đất đai, môi trường, và các yếu tố sinh thái trong quá trình hình thành và phát triển. Nhờ đó, địa chí văn hóa cung cấp một cái nhìn toàn diện về những đặc điểm của từng địa phương, như điều kiện tự nhiên, khí hậu,

tài nguyên, địa lý, và cách thức mà con người đã tương tác, thích nghi và phát triển trong môi trường đó.

Ngoài ra, thông qua nghiên cứu các tài liệu địa chí văn hóa, chúng ta còn có thể khám phá ra những giá trị sâu sắc của các nền văn hóa khác nhau, sự giao thoa văn hóa giữa các dân tộc, cộng đồng, và tôn giáo trong cùng một không gian địa lý. Điều này không chỉ giúp làm phong phú thêm vốn hiểu biết của mỗi cá nhân, mà còn khơi dậy ý thức bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa, lịch sử của dân tộc trong bối cảnh hiện đại.

3.2. Giá trị văn hoá hoá giáo dục

Bên cạnh giá trị nhận thức, địa chí văn hóa còn mang lại giá trị văn hóa giáo dục hết sức quan trọng. Địa chí văn hóa không chỉ là những tài liệu thuần túy về thông tin lịch sử và xã hội, mà còn là một nguồn tài nguyên giáo dục vô cùng quý giá, giúp thế hệ hiện tại và tương lai hiểu và trân trọng các giá trị văn hóa truyền thống, đồng thời phát huy chúng trong quá trình phát triển đất nước.

Một trong những giá trị văn hóa giáo dục của địa chí văn hóa là khả năng giáo dục về lòng yêu nước, ý thức cộng đồng và sự gắn kết giữa các dân tộc trong một quốc gia. Địa chí văn hóa thông qua việc mô tả lịch sử và những sự kiện văn hóa trọng đại, giúp người dân, đặc biệt là giới trẻ, nhận thức rõ hơn về sự hình thành và phát triển của dân tộc, về những hy sinh và đóng góp to lớn của các thế hệ đi trước. Từ đó, địa chí văn hóa góp phần nuôi dưỡng niềm tự hào dân tộc, khơi dậy ý thức bảo vệ và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống, đồng thời thúc đẩy tinh thần đoàn kết, tương trợ giữa các cộng đồng, dân tộc trong xã hội.

Địa chí văn hóa cũng đóng vai trò quan trọng trong việc giáo dục về sự tôn trọng và bảo vệ các giá trị văn hóa phi vật thể, như ngôn ngữ, nghệ thuật, tín ngưỡng và phong tục tập quán. Những giá trị này, mặc dù có thể bị mai một theo thời gian, nhưng nhờ vào việc ghi chép và lưu giữ trong các tài liệu địa chí văn hóa, chúng trở thành những nguồn tài liệu quan trọng để giáo dục thế hệ trẻ về các giá trị văn hóa, giúp họ nhận thức được sự đa dạng và phong phú của nền văn hóa dân tộc. Bằng cách này, địa chí văn hóa trở thành công cụ giáo dục có

tác dụng bồi dưỡng lòng yêu mến và tôn trọng những truyền thống văn hóa đặc sắc của các cộng đồng dân tộc.

Ngoài ra, địa chí văn hóa còn giúp giáo dục về môi trường và thiên nhiên, qua đó nâng cao ý thức bảo vệ tài nguyên thiên nhiên và phát triển bền vững. Những tài liệu địa chí mô tả sự gắn kết giữa con người với môi trường, cách mà các cộng đồng dân tộc sống hòa hợp với thiên nhiên, bảo vệ và sử dụng tài nguyên thiên nhiên một cách bền vững. Những giá trị này không chỉ mang lại bài học về sự quan tâm và bảo vệ môi trường, mà còn giúp hình thành tư duy sáng tạo trong việc phát triển kinh tế xã hội dựa trên nền tảng bảo vệ và sử dụng hợp lý các tài nguyên thiên nhiên.

Trong bối cảnh hiện đại, khi xã hội đang đối mặt với nhiều thách thức trong việc bảo tồn di sản văn hóa và phát huy giá trị văn hóa truyền thống, địa chí văn hóa đóng vai trò vô cùng quan trọng trong việc duy trì những giá trị này trong cộng đồng. Bằng cách ghi chép và truyền bá những giá trị văn hóa, địa chí văn hóa không chỉ là những tài liệu nghiên cứu mà còn là công cụ giáo dục quan trọng giúp thế hệ mai sau gìn giữ và phát triển nền văn hóa Việt Nam, đồng thời kết nối quá khứ với hiện tại, xây dựng một xã hội văn minh, bền vững.

3.3. Giá trị lịch sử

Địa chí văn hóa không chỉ là những tài liệu thuần túy mô tả về địa lý, xã hội hay văn hóa, mà còn là một nguồn tài liệu lịch sử vô cùng quý giá. Giá trị lịch sử của địa chí văn hóa thể hiện ở khả năng tái hiện lại các quá trình lịch sử qua các giai đoạn khác nhau của đất nước, ghi nhận những sự kiện, biến cố lịch sử, cũng như phản ánh sự phát triển và thay đổi của các cộng đồng dân tộc qua từng thời kỳ. Đặc biệt, địa chí văn hóa có vai trò quan trọng trong việc duy trì ký ức lịch sử của dân tộc, giúp người dân hiểu rõ về quá khứ, từ đó rút ra bài học quý báu cho hiện tại và tương lai.

Địa chí văn hóa ghi lại những dấu ấn lịch sử của các khu vực, từ những cuộc chiến tranh, những cuộc khởi nghĩa, các sự kiện chính trị, xã hội cho đến những sự thay đổi trong đời sống của cư dân và cộng đồng. Những thông tin này không chỉ giúp phục dựng bức tranh lịch sử của từng vùng đất mà còn là minh

chứng cho những sự kiện lịch sử quan trọng trong tiến trình phát triển của đất nước. Thông qua việc nghiên cứu các tài liệu địa chí văn hóa, chúng ta có thể nhận diện được các giai đoạn lịch sử quan trọng, các nhân vật lịch sử, các sự kiện nổi bật và các cuộc cách mạng đã diễn ra ở từng vùng miền, từ đó làm sáng tỏ những diễn biến của lịch sử dân tộc.

Ngoài ra, các tài liệu địa chí văn hóa cũng giúp cho việc nghiên cứu về sự phát triển của các xã hội qua các thời kỳ. Các mô hình tổ chức xã hội, các chính sách quản lý nhà nước, các phong tục tập quán cũng được ghi lại trong các tài liệu này, qua đó giúp chúng ta hiểu rõ hơn về sự thay đổi trong các mối quan hệ xã hội, cấu trúc chính trị, cũng như những đổi thay trong đời sống vật chất và tinh thần của người dân qua thời gian. Đặc biệt, địa chí văn hóa cũng phản ánh sự phát triển của các công trình kiến trúc, di tích lịch sử, nghệ thuật dân gian, giúp bảo tồn các giá trị lịch sử và di sản văn hóa của dân tộc.

Như vậy, giá trị lịch sử của địa chí văn hóa không chỉ đơn thuần là việc ghi chép các sự kiện lịch sử mà còn là sự bảo tồn và phát huy những giá trị lịch sử của mỗi địa phương, mỗi cộng đồng, đóng góp vào việc xây dựng nền tảng vững chắc cho nhận thức về lịch sử dân tộc.

3.4. Giá trị kinh tế

Địa chí văn hóa không chỉ có giá trị về mặt lịch sử và xã hội mà còn mang lại những giá trị kinh tế đáng kể. Trong bối cảnh phát triển hiện nay, địa chí văn hóa là một nguồn tài liệu quan trọng hỗ trợ việc xây dựng các chiến lược phát triển kinh tế địa phương, phát huy tiềm năng du lịch và bảo tồn các di sản văn hóa. Những thông tin trong tài liệu địa chí văn hóa, từ các tài nguyên thiên nhiên, các làng nghề truyền thống đến các phong tục tập quán, giúp các cơ quan chức năng có cái nhìn sâu sắc hơn về khả năng phát triển kinh tế của từng vùng miền.

Một trong những giá trị kinh tế rõ nét nhất của địa chí văn hóa là hỗ trợ phát triển du lịch văn hóa. Các tài liệu địa chí cung cấp những thông tin chi tiết về các di tích lịch sử, các lễ hội truyền thống, các đặc sản địa phương, hay các phong tục tập quán độc đáo của từng cộng đồng. Những thông tin này chính là

yếu tố quan trọng để xây dựng các sản phẩm du lịch đặc sắc, thu hút khách du lịch trong và ngoài nước. Du lịch văn hóa không chỉ góp phần tạo ra thu nhập cho địa phương mà còn giúp bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa của dân tộc.

Ngoài du lịch, địa chí văn hóa cũng hỗ trợ phát triển các ngành nghề truyền thống. Các làng nghề, nghề thủ công truyền thống là một phần quan trọng trong văn hóa của các cộng đồng dân tộc. Địa chí văn hóa, với việc cung cấp thông tin về lịch sử phát triển các nghề truyền thống, giúp các cơ quan chức năng và cộng đồng xác định các cơ hội kinh doanh và phát triển bền vững các ngành nghề này. Những ngành nghề truyền thống này không chỉ giúp tạo ra sản phẩm có giá trị kinh tế mà còn bảo tồn được những giá trị văn hóa đặc sắc của từng địa phương.

Bên cạnh đó, việc nghiên cứu và sử dụng tài liệu địa chí văn hóa còn giúp xây dựng các mô hình phát triển nông thôn mới, dựa trên việc khai thác hợp lý các nguồn tài nguyên thiên nhiên và văn hóa, đồng thời nâng cao đời sống của người dân thông qua việc áp dụng các mô hình phát triển bền vững. Từ những nghiên cứu trong địa chí văn hóa, các nhà quản lý có thể xây dựng các chương trình đào tạo nghề, hỗ trợ doanh nghiệp nhỏ, cải thiện cơ sở hạ tầng và thúc đẩy nền kinh tế địa phương phát triển theo hướng bền vững.

3.5. Giá trị an ninh quốc phòng

Địa chí văn hóa không chỉ có giá trị trong lĩnh vực kinh tế và văn hóa, mà còn đóng vai trò quan trọng trong bảo đảm an ninh quốc phòng, đặc biệt là trong việc củng cố và bảo vệ chủ quyền lãnh thổ của quốc gia. Những tài liệu địa chí văn hóa ghi lại sự hình thành và phát triển của các khu vực, các cộng đồng, giúp chúng ta hiểu rõ hơn về mối quan hệ giữa con người và không gian sống, giữa các cộng đồng dân tộc khác nhau. Điều này đóng góp vào việc xác định và khẳng định chủ quyền của đất nước đối với các vùng lãnh thổ, bảo vệ các di sản văn hóa và địa lý của dân tộc.

Địa chí văn hóa, với tính chất tổng hợp và chi tiết, có thể giúp nhận diện các khu vực có giá trị chiến lược về an ninh quốc phòng. Những tài liệu về các tuyến đường, các vùng đất lịch sử, các chiến tích xưa, các diêm cố thủ, các căn

cứ quân sự có vai trò quan trọng trong việc xây dựng chiến lược quốc phòng và an ninh của quốc gia. Đặc biệt trong những thời kỳ chiến tranh, địa chí văn hóa không chỉ giúp bảo vệ các di tích lịch sử mà còn đóng vai trò trong việc xác định các khu vực có tầm quan trọng về mặt quân sự.

Bên cạnh đó, địa chí văn hóa còn đóng góp vào việc xây dựng lòng tự hào dân tộc và tinh thần đoàn kết giữa các cộng đồng dân tộc, điều này có vai trò quan trọng trong việc củng cố sức mạnh quốc gia và bảo vệ tổ quốc. Từ những nghiên cứu về các sự kiện lịch sử, những cuộc khởi nghĩa, những chiến công của các cộng đồng, người dân sẽ hiểu rõ hơn về truyền thống giữ nước, từ đó phát huy tinh thần đoàn kết, sẵn sàng bảo vệ độc lập và toàn vẹn lãnh thổ của đất nước.

Như vậy, giá trị an ninh quốc phòng của địa chí văn hóa không chỉ gắn liền với việc bảo vệ các di sản văn hóa mà còn liên quan mật thiết đến công tác bảo vệ chủ quyền quốc gia, bảo vệ các vùng lãnh thổ, và nâng cao ý thức bảo vệ đất nước của mỗi công dân.

CHƯƠNG 4. PHƯƠNG PHÁP SƯU TẦM, KHAI THÁC BỔ SUNG, BIÊN SOẠN VÀ LƯU GIỮ ĐỊA CHÍ VĂN HÓA

4.1. Phương pháp sưu tầm, bổ sung và quản lý vốn tài liệu địa chí văn hóa

4.1.1. Phương pháp sưu tầm

Sưu tầm tài liệu địa chí văn hóa là một công việc quan trọng trong việc bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa, lịch sử của mỗi địa phương. Phương pháp sưu tầm đòi hỏi sự tỉ mỉ, khoa học và có kế hoạch rõ ràng, nhằm thu thập những tài liệu có giá trị, từ đó xây dựng một kho tàng tài liệu phong phú và đầy đủ để nghiên cứu, biên soạn và lưu giữ. Quá trình sưu tầm tài liệu địa chí văn hóa không chỉ bao gồm việc thu thập những tài liệu đã có sẵn, mà còn cần phải tìm kiếm những nguồn tài liệu chưa được khai thác, đảm bảo tính toàn diện và sâu sắc.

Phương pháp sưu tầm tài liệu địa chí văn hóa có thể được thực hiện thông qua nhiều hình thức khác nhau. Một trong những hình thức phổ biến là sưu tầm từ các nguồn tài liệu viết, bao gồm sách, báo, tạp chí, các bản sao cổ, văn bản hành chính, biên bản hội nghị, và các tài liệu lưu trữ khác. Những tài liệu này thường được lưu trữ trong các thư viện, bảo tàng, các cơ quan hành chính, hoặc trong các bộ sưu tập cá nhân. Để sưu tầm hiệu quả, cần có sự hợp tác giữa các cơ quan nghiên cứu, các tổ chức văn hóa, các chuyên gia và cộng đồng dân cư.

Ngoài việc thu thập tài liệu viết, việc sưu tầm tài liệu âm thanh và hình ảnh cũng đóng vai trò quan trọng trong việc xây dựng địa chí văn hóa. Các cuộc phỏng vấn, các buổi thu âm, quay phim, ghi hình về các phong tục, tập quán, lễ hội, làng nghề, và các sự kiện văn hóa chính là những nguồn tài liệu quan trọng, giúp tái hiện lại hình ảnh sinh động về đời sống và văn hóa của các cộng đồng.

Việc sưu tầm các tài liệu này đòi hỏi sự kết hợp giữa phương pháp nghiên cứu hiện đại và sự hiểu biết sâu sắc về văn hóa của các cộng đồng địa phương.

Một phương pháp khác trong công tác sưu tầm là tổ chức các cuộc khảo sát và nghiên cứu điền dã. Điều này đòi hỏi những người thực hiện phải trực tiếp đi đến các địa phương, tìm hiểu và ghi nhận các đặc điểm văn hóa, lịch sử, xã hội của từng vùng miền. Các cuộc khảo sát này không chỉ giúp thu thập thông tin từ các nguồn tài liệu hiện có mà còn tạo ra cơ hội để ghi chép lại những câu chuyện, truyền thuyết, kinh nghiệm sống và những kiến thức truyền miệng, những giá trị văn hóa mà cộng đồng địa phương lưu giữ qua các thế hệ. Đồng thời, đây cũng là cơ hội để những người nghiên cứu tạo dựng mối quan hệ hợp tác với cộng đồng, từ đó dễ dàng thu thập được những tài liệu quý báu mà các cộng đồng có thể chưa nhận thức được giá trị của chúng.

Khi tiến hành sưu tầm, cần lưu ý đến yếu tố bảo tồn và sự tôn trọng đối với văn hóa của các cộng đồng. Việc sưu tầm không chỉ đơn giản là thu thập thông tin mà còn phải đảm bảo rằng các tài liệu và thông tin được thu thập sẽ không làm tổn hại đến di sản văn hóa của cộng đồng. Những tài liệu phải được bảo vệ và sử dụng một cách có trách nhiệm, nhất là những tài liệu liên quan đến phong tục, tập quán, tín ngưỡng, và các di sản vật thể và phi vật thể của các cộng đồng dân tộc.

Trong suốt quá trình sưu tầm, các nhà nghiên cứu cũng cần phải xây dựng một hệ thống phân loại và quản lý dữ liệu khoa học. Các tài liệu thu thập được cần phải được kiểm tra, phân tích và đánh giá chất lượng trước khi đưa vào kho lưu trữ. Hệ thống phân loại này không chỉ giúp bảo vệ các tài liệu quý giá mà còn tạo điều kiện thuận lợi cho việc tra cứu, sử dụng và phát huy các tài liệu địa chí văn hóa trong các nghiên cứu sau này.

Cuối cùng, một yếu tố quan trọng trong phương pháp sưu tầm là sự hợp tác và chia sẻ thông tin giữa các tổ chức, cơ quan nghiên cứu và cộng đồng. Việc xây dựng mạng lưới hợp tác này giúp nâng cao hiệu quả của công tác sưu tầm, đồng thời tạo ra môi trường thuận lợi để chia sẻ và trao đổi kiến thức, giúp các tài liệu địa chí văn hóa được bảo tồn và phát huy một cách tốt nhất.

Với sự kết hợp của các phương pháp sưu tầm tài liệu khác nhau, công tác sưu tầm địa chí văn hóa có thể đảm bảo tính đầy đủ, phong phú và sâu sắc, đồng thời bảo vệ và phát huy các giá trị văn hóa của dân tộc.

4.1.2. Phương pháp bổ sung

Bổ sung tài liệu địa chí văn hóa là một công việc liên tục và cần thiết nhằm đảm bảo rằng kho tàng tài liệu địa chí luôn được cập nhật và hoàn thiện. Đây là một phần quan trọng trong quá trình xây dựng và phát triển địa chí văn hóa, bởi vì các tài liệu này không chỉ phản ánh những giá trị văn hóa, lịch sử của một vùng đất mà còn phải duy trì tính thời sự và phù hợp với sự phát triển của xã hội. Phương pháp bổ sung đòi hỏi sự chủ động trong việc phát hiện các tài liệu mới, cập nhật thông tin từ các nguồn tài liệu đã có và bổ sung các khía cạnh văn hóa, xã hội, lịch sử chưa được đề cập hoặc chưa được nghiên cứu đầy đủ.

Việc bổ sung tài liệu có thể được thực hiện thông qua nhiều phương pháp khác nhau, tùy thuộc vào tính chất và phạm vi của tài liệu. Một trong những cách tiếp cận hiệu quả là kết hợp giữa việc sử dụng các công cụ nghiên cứu hiện đại và phương pháp điền dã truyền thống. Các cuộc khảo sát thực địa, đặc biệt là đối với những khu vực chưa được nghiên cứu hoặc các dân tộc ít người, sẽ giúp thu thập những thông tin quan trọng chưa được ghi chép lại trong các tài liệu trước đó. Thông qua các buổi phỏng vấn, ghi âm các câu chuyện, truyền thuyết, kinh nghiệm sống của người dân, chúng ta sẽ bổ sung thêm những nội dung phong phú về đời sống, văn hóa và lịch sử của cộng đồng.

Ngoài việc thu thập thông tin từ các cuộc điền dã, việc bổ sung tài liệu cũng có thể được thực hiện thông qua việc tham khảo các công trình nghiên cứu khoa học mới, các ấn phẩm văn hóa hiện đại, các bộ sưu tập tài liệu và bản đồ địa phương. Từ đó, các tài liệu địa chí có thể được cập nhật với những phát hiện mới trong các lĩnh vực như khảo cổ học, dân tộc học, sử học và văn học. Bên cạnh đó, việc bổ sung các tài liệu thông qua các nguồn thông tin điện tử, các cơ sở dữ liệu trực tuyến về di sản văn hóa cũng đóng vai trò quan trọng trong việc mở rộng phạm vi tài liệu địa chí văn hóa.

Phương pháp bổ sung tài liệu cũng cần chú trọng đến việc bổ sung thông tin về các giá trị văn hóa đương đại. Các hoạt động văn hóa, nghệ thuật, phong tục, tập quán, lễ hội của các cộng đồng ngày nay có thể không được đề cập đầy đủ trong các tài liệu cổ xưa. Việc bổ sung những thông tin này giúp phản ánh một cách đầy đủ, sinh động hơn về sự phát triển văn hóa trong từng giai đoạn lịch sử. Đồng thời, nó cũng góp phần làm phong phú thêm các nghiên cứu về những thay đổi và biến chuyển trong đời sống văn hóa của các cộng đồng.

Cuối cùng, công tác bổ sung tài liệu địa chí văn hóa không thể thiếu sự hợp tác giữa các cơ quan nghiên cứu, các nhà khoa học, các tổ chức văn hóa và cộng đồng. Cộng đồng dân cư là nguồn tài liệu quý giá nhất, đặc biệt trong việc bổ sung những hiểu biết về các phong tục, lễ hội, tập quán mà có thể chưa được ghi chép lại. Do đó, công tác bổ sung cần được thực hiện một cách cởi mở, có sự tham gia của cộng đồng, đảm bảo tính chính xác và toàn diện của các thông tin thu thập được.

4.1.3. Phương pháp quản lý

Quản lý tài liệu địa chí văn hóa là một khâu quan trọng trong việc bảo vệ, phát huy và sử dụng các tài liệu này hiệu quả. Phương pháp quản lý tài liệu không chỉ dừng lại ở việc lưu trữ mà còn liên quan đến việc tổ chức, phân loại, bảo vệ và phát huy các giá trị của tài liệu địa chí. Một hệ thống quản lý tài liệu khoa học và hiệu quả sẽ tạo điều kiện thuận lợi cho việc tra cứu, sử dụng và phát triển các tài liệu địa chí, đồng thời đảm bảo rằng tài liệu được bảo vệ khỏi các nguy cơ về hư hại, mất mát hoặc hư hỏng.

Phương pháp quản lý tài liệu địa chí văn hóa đầu tiên phải dựa trên nguyên tắc phân loại hợp lý. Việc phân loại tài liệu cần được thực hiện dựa trên các tiêu chí khoa học, như theo lĩnh vực văn hóa, địa lý, thời gian hoặc đối tượng nghiên cứu. Các tài liệu có thể được phân loại theo dạng tài liệu (sách, bản thảo, ảnh, phim, đĩa âm thanh, v.v.), theo khu vực địa lý (cấp huyện, tỉnh, vùng miền), hoặc theo các chủ đề văn hóa (như lễ hội, phong tục, tín ngưỡng, nghệ thuật). Hệ thống phân loại khoa học này sẽ giúp người sử dụng có thể dễ dàng tìm kiếm và tra cứu các tài liệu cần thiết.

Bên cạnh đó, công tác bảo vệ tài liệu là một phần không thể thiếu trong quản lý. Các tài liệu địa chí văn hóa thường là những di sản vô giá, vì vậy việc bảo vệ chúng khỏi các yếu tố tác động như thời gian, môi trường, sự hư hỏng vật lý và sự mất mát là rất quan trọng. Để làm được điều này, các tài liệu cần được lưu trữ trong môi trường phù hợp, như trong các kho lưu trữ chuyên biệt, với các biện pháp bảo quản như bảo vệ nhiệt độ, độ ẩm, ánh sáng và sự tiếp xúc trực tiếp với các yếu tố bên ngoài. Đồng thời, các tài liệu cũng cần được số hóa để lưu trữ và bảo vệ lâu dài, đồng thời tạo điều kiện thuận lợi cho việc tra cứu và sử dụng trong các nghiên cứu.

Công tác quản lý tài liệu còn bao gồm việc xây dựng các hệ thống cơ sở dữ liệu điện tử để lưu trữ thông tin. Việc số hóa tài liệu địa chí văn hóa giúp giảm thiểu rủi ro về sự mất mát hoặc hư hỏng của các tài liệu vật lý. Các cơ sở dữ liệu trực tuyến về tài liệu địa chí sẽ giúp các nhà nghiên cứu và công chúng dễ dàng tiếp cận, tra cứu và sử dụng tài liệu trong công tác nghiên cứu và giáo dục. Một hệ thống cơ sở dữ liệu phải đảm bảo tính bảo mật, dễ truy cập và có khả năng cập nhật thường xuyên.

Ngoài ra, công tác quản lý tài liệu còn đòi hỏi việc xây dựng các chính sách về bảo vệ quyền sở hữu trí tuệ đối với các tài liệu này. Việc bảo vệ quyền lợi của tác giả và các tổ chức nghiên cứu là rất quan trọng để đảm bảo tính minh bạch và công bằng trong việc sử dụng các tài liệu địa chí. Các cơ quan, tổ chức và cá nhân liên quan cần có các quy định rõ ràng về quyền sở hữu, quyền sử dụng và các hình thức chia sẻ tài liệu, nhằm tạo điều kiện cho công tác nghiên cứu, biên soạn và phát triển tài liệu địa chí văn hóa.

Cuối cùng, công tác quản lý tài liệu địa chí văn hóa cần có sự hợp tác chặt chẽ giữa các cơ quan nghiên cứu, các tổ chức bảo tồn và cộng đồng dân cư. Các cơ quan này cần phối hợp với nhau để xây dựng một hệ thống quản lý hiệu quả, đồng thời thúc đẩy sự tham gia của cộng đồng trong việc bảo vệ và phát huy các giá trị của tài liệu địa chí. Chỉ khi có sự chung tay của tất cả các bên liên quan, tài liệu địa chí văn hóa mới được bảo vệ và phát huy một cách bền vững.

4.2. Phương pháp khai thác, phát huy giá trị vốn tài liệu địa chí văn hóa trong phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội

4.2.1. Nhiệm vụ khai thác

Khai thác tài liệu địa chí văn hóa không chỉ đơn thuần là hành động sử dụng tư liệu, mà còn là một tiến trình mang tính chiến lược, có mục tiêu rõ ràng nhằm phát huy tối đa những giá trị văn hóa, lịch sử, xã hội, kinh tế và nhân văn mà tài liệu địa chí đem lại. Nhiệm vụ khai thác tài liệu địa chí văn hóa đặt ra yêu cầu phải đánh giá được tiềm năng của các loại hình tư liệu, hiểu rõ bản chất giá trị của từng nhóm tài liệu, từ đó lựa chọn phương thức khai thác phù hợp với điều kiện thực tiễn cũng như yêu cầu của từng lĩnh vực sử dụng.

Một trong những nhiệm vụ quan trọng của công tác khai thác là chuyển hóa thông tin từ các tài liệu địa chí – vốn mang tính khô khan, hàn lâm – trở thành những tri thức có thể ứng dụng trong đời sống thực tiễn. Việc này bao gồm cả việc phổ biến tri thức địa chí đến cộng đồng thông qua các phương tiện truyền thông, giáo dục, đào tạo, triển lãm, hoạt động du lịch văn hóa, xây dựng các sản phẩm truyền thông sáng tạo, và lồng ghép vào chính sách phát triển địa phương. Thông qua đó, giá trị tri thức của địa chí được chuyển hóa thành nguồn lực phục vụ trực tiếp cho các lĩnh vực như quy hoạch phát triển đô thị nông thôn, du lịch văn hóa, giáo dục di sản, xây dựng thương hiệu địa phương hay nghiên cứu khoa học.

Nhiệm vụ khai thác còn bao gồm công tác lựa chọn, biên tập, chú giải và số hóa tư liệu, giúp cho thông tin địa chí trở nên dễ tiếp cận hơn với nhiều tầng lớp người sử dụng. Các tài liệu địa chí cổ cần được phiên dịch, chú giải, đối chiếu sử liệu và hiện đại hóa ngôn ngữ nhằm nâng cao tính ứng dụng và tiếp cận đối với công chúng đương đại. Ngoài ra, nhiệm vụ khai thác cũng đồng thời là nhiệm vụ bảo tồn giá trị nguyên bản và đảm bảo tính khách quan, trung thực của các tài liệu, tránh những biến tướng sai lệch có thể làm mất đi giá trị gốc của tư liệu.

Bên cạnh đó, nhiệm vụ quan trọng khác là đánh giá và xây dựng các chiến lược sử dụng lâu dài tài liệu địa chí văn hóa như một nguồn tài nguyên mềm, có

thể đóng góp tích cực vào xây dựng bản sắc văn hóa, lòng tự hào dân tộc, giáo dục truyền thống lịch sử – đặc biệt trong bối cảnh toàn cầu hóa và đô thị hóa đang có xu hướng làm mờ bản sắc địa phương. Việc hoạch định chính sách văn hóa cần gắn liền với khai thác giá trị tài liệu địa chí như một nền tảng quan trọng để xây dựng chiến lược phát triển bền vững, lấy văn hóa làm trung tâm.

Tóm lại, nhiệm vụ khai thác tài liệu địa chí văn hóa là một chuỗi hành động tổng hợp từ nhận diện giá trị, xử lý, tái tạo, phổ biến đến ứng dụng và phát triển. Mỗi bước trong quá trình khai thác đều cần được thực hiện có hệ thống, có định hướng và có sự tham gia của các cơ quan chuyên môn, cộng đồng địa phương và các nhà khoa học nhằm tối ưu hóa nguồn lực văn hóa địa phương phục vụ phát triển xã hội toàn diện.

4.2.2. Đối tượng khai thác

Đối tượng khai thác tài liệu địa chí văn hóa rất đa dạng, trải rộng trên nhiều lĩnh vực, ngành nghề, bao gồm cả cá nhân và tổ chức, từ khu vực nhà nước đến tư nhân, từ lĩnh vực khoa học giáo dục đến thực tiễn sản xuất, kinh doanh và quản lý xã hội. Việc xác định đúng và đầy đủ các đối tượng này là cơ sở quan trọng để xây dựng chính sách phân phối và ứng dụng hiệu quả tài liệu địa chí văn hóa vào các mục tiêu phát triển bền vững.

Trước hết, đối tượng đầu tiên và có tính cốt lõi trong việc khai thác tài liệu địa chí là giới nghiên cứu, giảng dạy và học thuật. Các nhà khoa học trong các lĩnh vực sử học, văn hóa học, địa lý học, dân tộc học, khảo cổ học... cần sử dụng tài liệu địa chí như một nguồn tư liệu nền tảng, vừa để đối chiếu, kiểm chứng thông tin, vừa để xây dựng các luận điểm khoa học có giá trị cho sự phát triển tri thức. Đối với giáo dục và đào tạo, tài liệu địa chí cung cấp cơ sở để hình thành các chương trình giảng dạy mang tính địa phương học, giáo dục di sản và giáo dục công dân, tạo nên sự gắn kết giữa học sinh, sinh viên với quê hương, dân tộc.

Thứ hai, tài liệu địa chí là nguồn tư liệu quý đối với các nhà hoạch định chính sách, nhà quản lý và các cơ quan hành chính ở cấp địa phương và trung ương. Việc hiểu biết sâu sắc về địa lý, lịch sử, văn hóa, phong tục tập quán, điều

kiện tự nhiên và xã hội của một vùng đất là điều kiện tiên quyết để đưa ra các chính sách phát triển phù hợp, sát thực và mang tính khả thi cao. Các kế hoạch quy hoạch đô thị, phát triển kinh tế - xã hội, xây dựng các thiết chế văn hóa, bảo tồn di sản... đều cần dựa trên dữ liệu từ địa chí văn hóa để đảm bảo tính bền vững và phù hợp bản sắc địa phương.

Thứ ba, cộng đồng doanh nghiệp, đặc biệt là các doanh nghiệp hoạt động trong lĩnh vực du lịch, truyền thông, sáng tạo văn hóa và phát triển sản phẩm địa phương, là một nhóm đối tượng quan trọng trong khai thác giá trị địa chí văn hóa. Từ nguồn tư liệu phong phú trong địa chí, các doanh nghiệp có thể phát triển các tour du lịch văn hóa, du lịch trải nghiệm gắn với làng nghề, các sản phẩm quà tặng địa phương, sản phẩm truyền thông sáng tạo như phim tài liệu, chương trình truyền hình, sách ảnh, triển lãm nghệ thuật... Đây là hướng đi quan trọng để thương mại hóa văn hóa mà không làm mất đi giá trị gốc, đồng thời tạo nguồn lực tài chính cho bảo tồn và phát triển văn hóa bền vững.

Thứ tư, cộng đồng dân cư địa phương cũng là đối tượng vừa khai thác, vừa là người thụ hưởng giá trị địa chí văn hóa. Khi người dân được tiếp cận với tri thức về quê hương mình, hiểu rõ về lịch sử, phong tục, giá trị văn hóa và các biến động xã hội trong quá khứ, họ sẽ có điều kiện nâng cao lòng tự hào, ý thức gìn giữ văn hóa truyền thống, đồng thời có thể trực tiếp tham gia vào các hoạt động bảo tồn, truyền dạy văn hóa, phát triển sản phẩm du lịch hoặc khai thác tài nguyên địa phương gắn với bản sắc riêng có.

Cuối cùng, thế hệ trẻ – bao gồm học sinh, sinh viên, thanh niên – là một đối tượng cần được đặc biệt chú trọng trong việc khai thác và giáo dục thông qua tài liệu địa chí văn hóa. Đưa địa chí vào nhà trường, thư viện, câu lạc bộ thanh thiếu niên... là cách để gieo mầm tình yêu quê hương, lòng biết ơn tổ tiên và trách nhiệm bảo tồn văn hóa dân tộc trong thế hệ tương lai.

Tóm lại, đối tượng khai thác tài liệu địa chí văn hóa bao gồm từ cá nhân đến tổ chức, từ học thuật đến hành chính, từ công đến tư, từ cộng đồng đến doanh nghiệp. Mỗi đối tượng có nhu cầu và cách thức khai thác khác nhau, nhưng đều có vai trò quan trọng trong việc chuyển hóa giá trị địa chí văn hóa

thành nguồn lực thúc đẩy phát triển kinh tế, văn hóa và xã hội địa phương một cách toàn diện và bền vững.

4.2.3. Công cụ khai thác

Trong tiến trình khai thác và phát huy giá trị của vốn tài liệu địa chí văn hóa, việc lựa chọn và sử dụng các công cụ khai thác phù hợp đóng vai trò hết sức quan trọng, quyết định đến hiệu quả của hoạt động ứng dụng vào thực tiễn phát triển kinh tế, văn hóa và xã hội. Công cụ khai thác là tập hợp các phương tiện, thiết bị, phần mềm và hệ thống ứng dụng công nghệ thông tin – truyền thông, nhằm giúp truy xuất, phân tích, xử lý, trình bày và truyền tải thông tin địa chí một cách thuận lợi, chính xác và hiệu quả.

Trước hết, trong nhóm các công cụ truyền thống, sách in, bản đồ địa lý – lịch sử, tài liệu bản thảo gốc, hồ sơ lưu trữ và các ấn phẩm địa phương học vẫn giữ vai trò nền tảng. Đây là những công cụ cơ bản, là nguồn dữ liệu gốc được các nhà nghiên cứu, giảng viên, nhà quản lý sử dụng như điểm khởi đầu cho các hoạt động phân tích chuyên sâu, giảng dạy hay ra quyết định. Các công cụ này tuy có hạn chế về khả năng tra cứu và phổ biến đại chúng nhưng lại đảm bảo tính chính xác, nguyên bản và độ tin cậy cao, do thường được kiểm chứng qua quá trình biên tập khoa học nghiêm ngặt.

Bên cạnh đó, trong bối cảnh hiện đại, công nghệ thông tin trở thành công cụ then chốt trong khai thác tài liệu địa chí văn hóa. Hệ thống cơ sở dữ liệu số hóa địa chí được xây dựng dựa trên công nghệ lưu trữ đám mây, giúp bảo tồn lâu dài tư liệu, đồng thời tạo điều kiện truy cập dễ dàng cho người dùng ở nhiều địa phương, ngành nghề khác nhau. Các phần mềm quản lý thư viện điện tử (như Dspace, Koha, Greenstone), phần mềm số hóa tài liệu (như ABBYY FineReader, OCR Tesseract), công cụ xử lý dữ liệu lớn (big data) và các hệ thống GIS (Hệ thống thông tin địa lý) là những công cụ hỗ trợ đắc lực trong việc tổ chức, phân loại, kết nối và phân tích các lớp thông tin đa chiều từ dữ liệu địa chí.

Ngoài ra, công cụ truyền thông đa phương tiện (multimedia) như video tư liệu, hình ảnh minh họa, bản đồ động, mô hình 3D các di sản, ứng dụng thực tế

ảo (VR) và thực tế tăng cường (AR) cũng ngày càng được sử dụng rộng rãi để khai thác tài liệu địa chí theo hướng trực quan hóa, sinh động hóa thông tin – đặc biệt hiệu quả trong giáo dục, du lịch văn hóa và truyền thông đại chúng. Các nền tảng trực tuyến như website, mạng xã hội, ứng dụng điện thoại thông minh có khả năng tích hợp dữ liệu địa chí và cung cấp trải nghiệm tương tác cao, giúp người dùng khám phá thông tin một cách linh hoạt, chủ động.

Không thể không nhắc đến công cụ phân tích dữ liệu và trí tuệ nhân tạo (AI) trong thời đại số hóa hiện nay. Các công cụ này có khả năng xử lý, trích xuất và phân tích nội dung từ khối lượng tài liệu địa chí khổng lồ, phục vụ cho nghiên cứu chuyên sâu, thống kê, dự báo xu hướng và hỗ trợ ra quyết định trong các lĩnh vực quy hoạch, phát triển du lịch, giáo dục, hay bảo tồn văn hóa.

Tóm lại, công cụ khai thác tài liệu địa chí văn hóa ngày nay bao gồm cả hệ thống công cụ truyền thống và hiện đại, từ các ấn phẩm in đến cơ sở dữ liệu số, từ bản đồ giấy đến bản đồ số hóa và hệ thống thông tin địa lý, từ phương tiện truyền thông truyền thống đến nền tảng kỹ thuật số tích hợp công nghệ cao. Việc lựa chọn công cụ nào phụ thuộc vào mục tiêu sử dụng, đối tượng khai thác, cũng như năng lực công nghệ và hạ tầng của đơn vị tổ chức triển khai. Tuy nhiên, xu hướng chung là hướng đến số hóa, tích hợp, tự động hóa và tăng cường khả năng tiếp cận đa phương tiện nhằm phát huy tối đa giá trị của vốn tài liệu địa chí trong mọi lĩnh vực đời sống xã hội.

4.2.4. Hình thức khai thác

Việc khai thác tài liệu địa chí văn hóa có thể triển khai thông qua nhiều hình thức khác nhau, phù hợp với đặc điểm của từng loại hình tư liệu, từng nhóm đối tượng người dùng, cũng như mục tiêu khai thác cụ thể. Các hình thức khai thác được lựa chọn cần bảo đảm tính hiệu quả, tính bền vững và tính phổ cập, nhằm đưa tài liệu địa chí từ không gian lưu trữ học thuật đến không gian ứng dụng thực tiễn trong phát triển kinh tế, văn hóa và xã hội.

Một trong những hình thức khai thác truyền thống là biên soạn và xuất bản các ấn phẩm phổ biến dựa trên tài liệu địa chí như sách chuyên khảo, sách tham khảo, cẩm nang hướng dẫn, tạp chí chuyên đề... Các ấn phẩm này không

chỉ giữ vai trò lan tỏa tri thức học thuật mà còn là công cụ quan trọng trong giáo dục truyền thống, tuyên truyền lịch sử – văn hóa địa phương. Đây là hình thức có độ chính thống cao, thích hợp với đối tượng là nhà nghiên cứu, cán bộ quản lý, giáo viên, sinh viên và các cơ quan quản lý văn hóa ở địa phương.

Bên cạnh đó, một hình thức ngày càng phổ biến và có tính lan tỏa mạnh mẽ là khai thác qua hoạt động du lịch văn hóa và trải nghiệm di sản. Việc thiết kế các tour du lịch gắn với các tuyến điểm được mô tả trong địa chí, tổ chức các sự kiện lễ hội truyền thống, phục dựng không gian văn hóa, diễn xướng dân gian, lễ thức cổ truyền... giúp đưa những tri thức địa chí vào đời sống thực tế, tạo ra sự kết nối giữa văn hóa và kinh tế. Trong xu thế phát triển du lịch bền vững, đây là hình thức khai thác mang lại hiệu quả kép, vừa bảo tồn giá trị truyền thống vừa tạo sinh kế cho cộng đồng địa phương.

Giáo dục địa phương là một hình thức khai thác có chiều sâu, tác động lâu dài. Việc đưa nội dung địa chí vào chương trình giáo dục phổ thông, đặc biệt là trong môn lịch sử, địa lý, giáo dục công dân, hoạt động trải nghiệm sáng tạo... sẽ giúp thế hệ trẻ hiểu và yêu quê hương hơn, hình thành nhân cách, trách nhiệm bảo tồn văn hóa. Các hoạt động ngoại khóa, tham quan thực địa, tìm hiểu tư liệu tại địa phương cũng góp phần sinh động hóa tri thức địa chí, tạo sự hấp dẫn trong học tập.

Khai thác qua nền tảng công nghệ số là xu hướng tất yếu trong thời đại chuyển đổi số. Các website tích hợp dữ liệu địa chí, thư viện số, bản đồ số, các ứng dụng học tập, trò chơi tương tác, podcast, video clip chuyên đề, kênh Youtube chuyên về văn hóa địa phương... là những hình thức linh hoạt, sáng tạo, phù hợp với giới trẻ và người dùng đại chúng. Đặc biệt, mạng xã hội giúp tạo ra không gian tương tác cộng đồng, nơi mà người dân có thể cùng chia sẻ, khám phá và lan tỏa các giá trị văn hóa từ tài liệu địa chí.

Ngoài ra, việc sử dụng tài liệu địa chí trong công tác lập quy hoạch phát triển kinh tế - xã hội, xây dựng thương hiệu địa phương, định vị sản phẩm OCOP, thiết kế cảnh quan đô thị, kiến trúc công trình văn hóa, thiết kế sản phẩm văn hóa – du lịch cũng là những hình thức khai thác quan trọng. Những tri thức

về lịch sử hình thành, phong tục tập quán, hệ sinh thái tự nhiên, hệ giá trị truyền thống... đều có thể trở thành cơ sở khoa học cho hoạch định chiến lược phát triển mang tính bản sắc.

Tóm lại, các hình thức khai thác tài liệu địa chí văn hóa hiện nay rất phong phú, từ truyền thống đến hiện đại, từ học thuật đến thương mại, từ giáo dục đến giải trí. Mỗi hình thức đều có ưu điểm riêng, hướng đến những nhóm đối tượng khác nhau, nhưng đều cùng chung một mục tiêu là làm giàu đời sống tinh thần xã hội, thúc đẩy sự phát triển hài hòa giữa kinh tế và văn hóa, nâng cao năng lực cạnh tranh và bản sắc của các địa phương trong thời đại hội nhập.

4.3. Phương pháp biên soạn, lưu giữ địa chí văn hóa

4.3.1. Phương pháp biên soạn

Biên soạn địa chí văn hóa là một quá trình mang tính khoa học, hệ thống và đòi hỏi sự phối hợp chặt chẽ giữa nhiều ngành khoa học xã hội như lịch sử, địa lý, văn hóa học, dân tộc học, ngôn ngữ học, văn học dân gian, xã hội học,... Phương pháp biên soạn địa chí văn hóa không chỉ đơn thuần là sự tập hợp thông tin, mà còn là quá trình phân tích, xử lý, tổng hợp và trình bày các tri thức văn hóa một cách logic, có hệ thống, phù hợp với mục tiêu nghiên cứu và phục vụ công tác bảo tồn, phát huy di sản văn hóa phục vụ phát triển kinh tế – xã hội ở địa phương.

Trước hết, phương pháp biên soạn địa chí văn hóa cần dựa trên nguyên tắc tôn trọng tính khách quan, khoa học, chính xác của tư liệu. Tất cả các thông tin đưa vào phải được xác minh qua nhiều nguồn, được kiểm chứng rõ ràng và có giá trị tham khảo. Cần sử dụng phương pháp phân loại và hệ thống hóa tư liệu để đảm bảo rằng nội dung biên soạn được trình bày theo trật tự lôgic, dễ hiểu và dễ tra cứu. Việc phân chia nội dung thành các mục lớn – nhỏ, từ khái quát đến chi tiết, từ tổng thể đến cụ thể là cách giúp người đọc nắm bắt rõ mạch tư duy và tổ chức tri thức một cách khoa học.

Một phương pháp thường được sử dụng trong biên soạn địa chí văn hóa là phương pháp mô tả, kết hợp với phân tích, bình luận. Việc mô tả đặc điểm địa lý, lịch sử, truyền thống văn hóa, tín ngưỡng, phong tục tập quán, di tích, lễ hội,... cần được thực hiện một cách tỉ mỉ, chính xác và có dẫn chứng cụ thể. Các thông tin lịch sử, truyền thuyết, câu chuyện dân gian, khi đưa vào, cần có sự so sánh với các nguồn sử liệu chính thống hoặc các ghi chép dân gian có giá trị để tránh tình trạng thần thoại hóa hoặc sai lệch về mặt lịch sử. Đồng thời, trong quá trình biên soạn, cần áp dụng phương pháp liên ngành để giải thích rõ bối cảnh hình thành, phát triển của các hiện tượng văn hóa, nhằm giúp người đọc hiểu sâu sắc giá trị và ý nghĩa của chúng trong đời sống cộng đồng.

Một đặc điểm quan trọng nữa trong phương pháp biên soạn là phải đảm bảo tính kế thừa và phát triển. Việc biên soạn không nên chỉ dừng lại ở việc chép lại những gì đã có mà phải biết chọn lọc, bổ sung các tri thức mới, cập nhật các biến đổi của đời sống văn hóa đương đại, từ đó tạo nên một bức tranh văn hóa toàn diện, sống động và phản ánh đúng thực tế địa phương. Đồng thời, các phương pháp như so sánh – đối chiếu, thống kê – phân tích, tổng hợp – diễn giải cũng cần được sử dụng linh hoạt để gia tăng chiều sâu và tính học thuật của công trình.

Về hình thức thể hiện, địa chí văn hóa cần trình bày mạch lạc, rõ ràng, ngôn ngữ mang tính học thuật nhưng không quá hàn lâm, tránh dùng từ ngữ địa phương khó hiểu nếu không có giải thích kèm theo. Các tài liệu, hình ảnh, bản đồ, sơ đồ minh họa nếu có điều kiện nên được lồng ghép nhằm tăng tính trực quan và giá trị tư liệu cho địa chí.

Tóm lại, phương pháp biên soạn địa chí văn hóa là sự tổng hòa của các thao tác khoa học: thu thập – xử lý – phân tích – hệ thống hóa – trình bày – kiểm chứng, và đòi hỏi sự kiên trì, công phu, trách nhiệm cao của người thực hiện nhằm tạo ra những bộ địa chí văn hóa thực sự có giá trị về khoa học, giáo dục và thực tiễn ứng dụng.

4.3.2. phương pháp lưu giữ

Lưu giữ địa chí văn hóa là một khâu quan trọng trong toàn bộ quy trình nghiên cứu và phát huy giá trị di sản văn hóa địa phương. Đây không chỉ là hành vi bảo tồn về mặt vật chất các tài liệu văn hóa, mà còn là hoạt động góp phần bảo vệ, duy trì và truyền bá những giá trị tinh thần, những tri thức bản địa quý giá của cộng đồng đến các thế hệ sau. Do đó, việc lưu giữ địa chí văn hóa cần được thực hiện bằng những phương pháp khoa học, phù hợp với điều kiện của từng địa phương và gắn liền với xu hướng phát triển của thời đại số.

Trước hết, lưu giữ địa chí văn hóa cần thực hiện qua các hình thức in ấn truyền thống. Sau khi biên soạn, bản địa chí cần được xuất bản bằng sách giấy, được bảo quản tại các thư viện nhà nước, thư viện chuyên ngành, thư viện trường học, cơ sở văn hóa, bảo tàng,... để đảm bảo người dân, cán bộ, học sinh, sinh viên và các nhà nghiên cứu có thể tiếp cận dễ dàng. Để bảo đảm tính bền vững, các tài liệu in cần được bảo quản trong môi trường khô ráo, tránh ẩm mốc, mối mọt và tác động của điều kiện thời tiết, ánh sáng.

Bên cạnh phương pháp truyền thống, phương pháp lưu giữ bằng công nghệ số đang ngày càng trở thành xu hướng chủ đạo. Địa chí văn hóa nên được số hóa dưới dạng tài liệu điện tử (PDF, ePub, HTML,...), lưu trữ trong các cơ sở dữ liệu kỹ thuật số và đăng tải trên các nền tảng mạng internet, thư viện số quốc gia hoặc cổng thông tin của địa phương. Việc lưu trữ bằng phương pháp số hóa giúp mở rộng khả năng tiếp cận, giảm thiểu chi phí bảo quản vật lý, đồng thời cho phép cập nhật, bổ sung thông tin một cách nhanh chóng và thuận tiện.

Ngoài ra, phương pháp lưu giữ dưới dạng âm thanh và hình ảnh cũng cần được chú trọng, đặc biệt đối với các tư liệu văn hóa phi vật thể như hát dân ca, diễn xướng dân gian, lễ hội, nghi lễ tín ngưỡng,... Các hoạt động này nên được ghi âm, ghi hình một cách bài bản, sau đó chỉnh lý, lưu trữ trong kho tư liệu văn hóa của địa phương hoặc đưa lên các nền tảng truyền thông đại chúng như truyền hình, YouTube, podcast để tăng tính lan tỏa.

Một yếu tố quan trọng nữa trong phương pháp lưu giữ là phải xây dựng được cơ chế quản lý dữ liệu chặt chẽ, đảm bảo việc cập nhật, bổ sung, kiểm

duyet, phân quyền truy cập,... để tránh thất thoát, sai lệch thông tin, cũng như bảo vệ bản quyền của các tác phẩm địa chí. Đồng thời, việc đào tạo nhân lực có năng lực chuyên môn về lưu trữ, công nghệ thông tin, văn hóa học,... cũng cần được chú trọng để đảm bảo quá trình bảo quản và khai thác dữ liệu được lâu dài và hiệu quả.

Tóm lại, phương pháp lưu giữ địa chí văn hóa phải đảm bảo tính bền vững, an toàn, hiện đại và dễ tiếp cận. Việc kết hợp giữa phương pháp truyền thống và phương pháp hiện đại, giữa lưu trữ vật lý và lưu trữ số, chính là hướng đi phù hợp để bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa một cách hiệu quả và lâu dài trong bối cảnh hiện nay.